

Національна академія педагогічних наук України
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені
Миколи Ярмаченка

Запровадження безбар'єрності освітніх послуг у закладах дошкільної та загальної середньої освіти

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ
МОН УКРАЇНИ

освітня безбар'єрність

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ В
ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ МОН УКРАЇНИ

Київ 2024

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(протокол №1 від 29.01.2024 р.)*

Авторський колектив:

О.О. Бабяк, О.А. Вовченко, І.В. Гладченко, Е.А. Данілавічюте, К.С. Довгопола, В.В. Жук, С.В. Кульбіда, О.М. Легкий, В.В. Литвинова, С.В. Литовченко, В.П. Литовченко, Г.В. Міськов, О.А. Рибак, О.М. Таранченко, О.В. Чеботарьова.

Рецензенти:

Торон К.С. – доктор педагогічних наук, директор Комунального закладу освіти «Спеціальна школа «Шанс» Дніпропетровської обласної ради»;

Виговська М.О. – директор Інклюзивно-ресурсного центру №3 Деснянського району м. Києва.

Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : аналітичні матеріали для МОН України / за заг. ред. Л.І. Прохоренко, В.В. Засенка, Н.А. Ярмоли. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. 77 с.

Аналітичні матеріали підготовлено на виконання Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. У роботі представлено особливості організації інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної та загальної середньої освіти; подано перелік навчально-методичних матеріалів з розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Представлені матеріали увійшли до методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України щодо запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах освіти.

Адресовано педагогам закладів дошкільної та загальної середньої освіти, фахівцям (консультантам) інклюзивно-ресурсних центрів, методичним працівникам, студентам закладів вищої освіти, батькам дітей з особливими освітніми потребами.

УДК 376.015.3-056.263-053

© Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024

© Авторський колектив, 2024

ЗМІСТ

Дошкільна освіта

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями когнітивного розвитку (О.О. Баб'як)	4
Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з особливими мовленнєвими потребами (Е.А. Данілавічюте)	9
Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату (І.В. Гладченко, О.В. Чеботарьова)	15
Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями слуху, зокрема з кохлеарними імплантами (О.А. Вовченко, В.В. Жук, С.В. Кульбіда, В.В. Литвинова, С.В. Литовченко, В.П. Литовченко, Г.В. Міськов, О.А. Рибак, О.М. Таранченко)	20
Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями зору (К.С. Довгопола, О.М. Легкий)	27
Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку (О.В. Чеботарьова)	30

Загальна середня освіта

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з особливими мовленнєвими потребами (Е.А. Данілавічюте)	35
Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями когнітивного розвитку (О.О. Баб'як)	42
Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями слуху, зокрема з кохлеарними імплантами (О.А. Вовченко, В.В. Жук, С.В. Кульбіда, В.В. Литвинова, С.В. Литовченко, В.П. Литовченко, Г.В. Міськов, О.А. Рибак, О.М. Таранченко)	48
Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями зору (К.С. Довгопола, О.М. Легкий)	57
Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (О.В. Чеботарьова)	62
Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату (І.В. Гладченко, О.В. Чеботарьова)	70

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями когнітивного розвитку

О.О. Бабяк

Бар'єри у дітей із затримкою психічного розвитку дошкільного віку.

- ✓ нерозуміння власних проблем (діти часто віддають перевагу короткостроковим цілям, ніж довгостроковим);
- ✓ низький рівень емоційно-вольової сфери, відсутність інтересу до діяльності, схильні до виконання маніпулятивних хибних дій;
- ✓ часті прояви неадекватної поведінки, які виникають на фоні незначних проблем;
- ✓ швидка втома, розчарування, прояв нападів гніву, через які викликають конфлікти з оточуючими.

Рання допомога (до 3-х років) – є найбільш важливою для розвитку потенціалу дитини із ЗПР.

Стратегії підтримки дітей із затримкою психічного розвитку дошкільного віку.

Просторово-фізичне середовище

- ✓ Дотримання гігієнічних вимог (повітряного, теплового, світлового, шумового режимів)
- ✓ Оптимізація темпу роботи та контроль за динамікою втомлюваності.

Когнітивна сфера

- ✓ Формуючи у дитини знання про навколишній світ, необхідно домогтися зв'язку між відчуттям і словом, сприйманням і словом, уявленням і словом.

✓ Формувати вміння працювати за інструкцією, послідовно виконувати завдання. Таку роботу можна проводити під час конструювання, малювання

Емоційно-вольова сфера

✓ Похвала, підтримка, надання допомоги, створення психологічного комфорту для дитини дозволяють їй повною мірою реалізувати свій потенціал.

✓ Встановлювати емпатійні взаємини з дитиною.

✓ Виявляти сильні сторони, здібності дитини і використовувати їх для компенсації порушень розвитку.

✓ Надавати допомогу у побудові взаємин з однолітками.

✓ Моделювати ситуації, у яких дитина одержує позитивний досвід адекватних емоційних реакцій, дотримання поведінкових норм тощо.

Бар'єри у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру у суспільному житті.

Проблемна поведінка: дітям раннього віку часто притаманна небажана поведінка (примхливість, сльози, істерики, агресивні прояви), але по мірі дорослішання частота таких поведінкових проявів знижується, про що не можна сказати про дітей з аутизмом. Причини можуть бути найрізноманітніші, але скоріш за все небажана поведінка може бути через те, що дорослі ненавмисно заохочують до цієї поведінки. Наприклад: якщо дитина вдарила іншу – на це дорослий швидко звертає свою увагу. І не дивлячись на докори, дитина отримує увагу. І наступного разу, коли захочеться привернути до себе увагу дорослого – дитина може вдарити інших.

✓ *Що з цим робити?*

✓ Треба зрозуміти мотив небажаної поведінки, або іншими словами відповісти на запитання: «Що дитина хотіла цією поведінкою сказати? Що в результаті цієї поведінки дитина отримала? Що відбувалось після небажаної поведінки? Чи досягнула дитина свого?». І коли мотив стане відомий, замінити небажану поведінку на бажану. Наприклад: замінити істерику, роздратування на: прохання про допомогу, слово «ні», фразу: «дай мені ...».

✓ *Уникнення вимог*: небажання виконувати прохання/вимоги дорослого та уникнення небажаної діяльності. Найчастіше вимоги сприймаються дитиною як щось складне та неприємне (наприклад: необхідність сидіти в групі однолітків, записати щось у зошит)

✓ *Що з цим робити?*

✓ Існує ряд стратегій щодо зменшення проявів уникнення діяльності, серед яких стратегія «гасіння» (навіть якщо небажана поведінка відбувається, вимога не відмінюється)

✓ *Відсутній, слабкий або недостатньо сформований діапазон прохань*: прохання необхідні дитині для того, щоб повідомити дорослому про важливе (я голодний, хочу пити, пограй зі мною). Крім цього прохання дають змогу уникнути того, що їм недовподоби.

✓ *Що з цим робити?*

✓ Створювати ситуації, де дитина буде змушена багато разів просити і цей досвід в подальшому перенести на різні ситуації. Наприклад: давати по черзі дитині шматок цукерки, а потім шматок лимону, для того щоб дитина говорила: «дай мені цукерку», «я не хочу лимон».

✓ *Мовленнєві порушення*: недостатньо сформований активний словник іменників та дієслів, дитина погано вимовляє слова, при побудові речень не використовую дієслова/прийменники/прикметники та ін.

✓ *Що з цим робити?*

✓ Важливо особливо звертати увагу на розвиток комунікативної сторони мовлення. Наприклад: діти з аутизмом можуть називати всі предмети, але при цьому не можуть сказати: я бачу машинку, дай мені м'яч та ін.

✓ *Відсутня, слабо або недостатньо сформована моторна імітація*: імітація діяльності інших людей відіграє дуже важливу роль у розвитку ігрових, соціальних навичок та навичок самодопомоги.

✓ *Що з цим робити?*

✓ Вчити повторювати за дорослим прості дії з предметами, а потім прості рухи так, щоб дитина була вмотивована це робити.

✓ *Відсутня, слабо або недостатньо сформована навичка візуального сприйняття:* здатність звертати увагу на певну кількість предметів або зображень. Складність виникає через те, що подібні завдання потребують концентрації уваги на чомусь одному та вибір з декількох варіантів.

✓ *Що з цим робити?*

✓ Зрозуміти модель реагування конкретної дитини: як дитина обирає? постійно бере те, що ближче до неї, або ж все, що лежить справа/зліва? чи часто дитина вгадує? і на основі цього давати наслідки даного вибору.

✓ *Аутоstimуляції:* певна форма стереотипної поведінки (плескання, розгойдування, специфічні звуки, тривале розглядання букв, цифр та ін.)

✓ *Що з цим робити?*

✓ Замінити існуючу стимуляцію на більш соціально бажану. Наприклад: замість плескання в долоні – покласти руки за спину.

Бар'єри у дітей дошкільного віку із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю (СДУГ)

✓ *Нездатність до концентрації дій і уваги.* Вони демонстраційних різні поведінкові реакції в залежності від широти і глибини внутрішніх переживань.

✓ *Імпульсивність:* складність внутрішнього мовлення; закінчує висловлювання інших людей і / або перериває їх.

Стратегії підтримки дітей дошкільного віку із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю (СДУГ).

Просторово-фізичне середовище

✓ Виявлення стимулів з навчального середовища, які відволікають учня; обмеження їх впливу. Розташування учня якомога далі від відволікаючих зон (наприклад, вікна).

✓ Розміщення навколо учня із СДУГ інших учнів, які досить уважні і не мають труднощів в поведінці.

Спілкування

✓ Формулювання вимог в позитивному тоні. Чітке і лаконічне формулювання завдань. Використання чіткого, конкретного словника, доступного дитині. Уникнення зауважень, які містять кілька завдань.

✓ Діти із СДУГ більш важко дотримуються правил, але їх поведінка контрольована. Наприклад, якщо здорова дитина добре себе поводить батьки будуть її хвалити кілька разів на день; дитина із СДУГ потребує більш частих (може бути, навіть кожні 20 хвилин) і безпосередніх реакцій від батьків. Незалежно від характеру зворотного зв'язку, словесна похвала буде більш ефективною, якщо вона є своєчасною і часто. Роль батьків полягає у заохоченні дитини, надаючи їй можливості повірити у власні сили.

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з особливими мовленнєвими потребами

Е.А. Данілавічюте

Мовні засоби з перших днів перебування дитини у закладі дошкільної освіти – один з провідних інструментів опанування знань. **Особливості розвитку усного мовлення** стають на заваді вільному використанню таких засобів, що проявляється у **труднощах**, які можуть утворювати **бар'єри** на шляху до отримання якісної освіти. Виникає необхідність в організації такого освітньо-розвивального середовища, яке було би спроможним задовольнити **особливі мовленнєві потреби**, відкриваючи безперешкодний доступ до регламентованих Законом про дошкільну освіту освітніх послуг.

Бар'єри в освіті дошкільників з особливими мовленнєвими потребами

Особливості мовленнєвого розвитку можуть спричинювати негативний вплив на «розбірливість» мовлення дитини, що заважає оточуючим адекватно реагувати на її висловлення, або заважати дитині правильно розпізнавати звернене до неї мовлення оточуючих. Вони можуть проявлятися по-різному:

✓ **неправильна вимова звуків** – викривлена вимова (наприклад, горлова вимова [p], або міжзубна вимова (язик знаходиться між зубами) [c] / [z] та ін.);

✓ **заміна звуків** – при труднощах вимови одного звука, дитина може його замінювати на простіший у вимові (наприклад, [p] на [л]: при вимові [p] необхідно більше напружити м'язи, аби з'явилася вібрація, а [л] не потребує вібрації, для нього потрібно менше зусиль та ін.);

✓ **пропуск звуків** – при труднощах вимови звука дитина може не використовувати його у словах, що інколи спричинює викривлення їхнього сенсу (наприклад, замість «мавпа» – «м_апа», замість «слова» – «с_ова», замість «врода» – «в_ода»);

✓ **загальна «змазаність» мовлення** – труднощі у вимові пов'язані з тим, що м'язи язика, губ та інших частин ротової порожнини можуть бути або

занадто, або недостатньо напруженими, тоді дитина говорить, ніби «каша в роті» – страждає розбірливість висловлювань; ситуація може ускладнюватися за рахунок присутності слинотечі різного ступеня прояву;

✓ **недосконалість розрізнення звуків мовлення на слух** – труднощі розпізнавання звуків під час їх сприймання на слух, коли педагог вимовляє, а дитина слухає (наприклад, звучить м'який [с'], а дитина не чує пом'якшення і їй здається, що прозвучав твердий [с] і т.д.);

✓ **присутність вимушених пауз, повторів одиниць мовлення** – мимовільні зупинки, складність переключитися з одного звуку, складу або слова на кожен наступний під час висловлення свідчать про заїкання;

✓ **бідність словникового запасу** – труднощі у доборі слів під час висловлення думки, неодноразове використання тих самих слів або таких, що не зовсім доречні для конкретної ситуації;

✓ **граматична недосконалість** – труднощі в узгодженні слів між собою у словосполученнях, реченнях або добір неправильної форми слова (наприклад, «маленький лялька», «у кімнаті не вистачає стілок (замість стільців)» та ін.);

Означені особливості можуть проявлятися у різному сполученні і бути притаманними мовленнєвому розвитку однієї дитини.

Як наслідок, у якості вторинних порушень у таких дітей можуть бути наявними особливості розвитку пізнавальної сфери: сприймання, уваги, пам'яті, контролю, мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення, ймовірнісного прогнозування (правильне «вгадування/передбачення» кожної наступної одиниці мовлення та ін.) при використанні одиниць мовлення. Деякі діти можуть мати також особливості розвитку емоційно-вольової сфери, які проявляються у зниженні або відсутності бажання виконувати мовленнєві (і не тільки) вправи, а також психологічні бар'єри (страх припуститися помилки, отримати несхвальну реакцію з боку дорослого або ровесників та ін.), які своєю чергою гальмують подальший розвиток мовлення.

Стратегія створення безбар'єрного освітнього середовища для дошкільників з особливими мовленнєвими потребами

Ефективність організації безбар'єрного освітнього середовища залежить від правильності висунутих вимог щодо виконання дитиною завдань відповідно до її індивідуальних мовленнєвих потреб. Для цього потрібно:

- ✓ уважно проаналізувати інструкцію на предмет наявності складних для сприймання слів (як з точки зору розуміння їх значення, так і з точки зору звукової і складової структури слів, оскільки довгі слова з декількома збігами приголосних є складними для сприймання) і вдосконалити її так, щоб дитина зрозуміла; якщо планується спростити завдання, то змінити інструкцію відповідно до змісту завдання, що підлягає вдосконаленню (адаптації, модифікації);

- ✓ перевірити доступність самого змісту завдання з огляду на наявність особливостей мовлення: звернути увагу на те, якою є мета завдання, які одиниці мовлення використано для її реалізації і порівняти з можливостями дитини, що дасть змогу зрозуміти як необхідно вдосконалити завдання, аби воно стало максимально доступним (наприклад, дитина ще не готова вставити певні слова, які містять «проблемні» звуки у передбачені завданням місця з опорою лише на власні уявлення, що зберігаються у пам'яті, тоді завдання полягає у тому, щоб забезпечити необхідну опору у вигляді надрукованих слів або картинок, які відповідають потрібним для успішного виконання завдання словам і т.д.);

- ✓ визначити прийнятний для дитини обсяг завдання (наприклад, скоротити завдання до декількох мовних одиниць), обрати правильний темп його виконання (наприклад, дати змогу витратити стільки часу, скільки необхідно для правильного виконання завдання), важливою при цьому є участь дитини в роботі, а не кількість виконаних завдань або швидкість їх виконання;

- ✓ створити доброзичливі умови для відповідей дитини: достатньо гучно, виразно, повільно (у разі потреби повторюючи сказане необхідну кількість разів) звертатися до дитини, забезпечити її необхідними «опорами»

(усіма засобами, що полегшують висловлення думки: картинками, предметами, додатковими друкованими матеріалами, алгоритмами виконання завдань, підказками (прямими, опосередкованими, у вигляді навідних запитань), допомогою дітей, які поряд та ін.), постійно відзначати прогрес дитини, порівнюючи попередні й поточні досягнення самої дитини, дотримуватися етичних норм поведінки (максимально тактовно ставитися до особливостей розвитку дитини, слідкуючи за власним мовленням, мімікою, жестами, які мають свідчити про розуміння і підтримку, водночас не послаблюючи уваги до вимог щодо виконання доступних завдань), а також виховувати толерантність у інших учнів класу з метою підвищення їх загального рівня культури, шляхом організації бесід стосовно правильної поведінки і коректної побудови словесних висловлювань по відношенню до дитини з порушеннями мовлення («табу» стосується фраз на кшталт таких: «говори зрозуміло/правильно», «можеш швидше?», «не вмієш, так і не треба» і т. д., замість них: «повтори ще раз, будь ласка, я спробую уважніше послухати», «ой, як ти гарно вимови(в)/(ла) це слово!» і т.д.).

Посилання на ресурси:

1. Данілавічюте Е. А. Технологія визначення ступеня сформованості комунікативної компетентності у дітей з дизартрією. *Тези доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки*, м. Київ, 16-24 трав. 2022 р. Київ, 2022. С. 26–32.

<https://lib.iitta.gov.ua/730781/1/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99.pdf>

2. Данілавічюте Е. А. Специфіка організації освітніх послуг для дітей з дизартрією в умовах сьогодення. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу*: матеріали VIII Міжнар. конгр. зі спец. педагогіки та психології, м. Київ, 19-20 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 94–99

https://ispukr.org.ua/articles/22/2022_%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98.pdf

3. Данілавічюте Е. А. Стратегія визначення і подолання труднощів у

навчальній діяльності дітей з дизартрією. *Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру і війни* : Матеріали ІХ Міжнар. конгр. зі спец. педагогіки та психології, м. Київ, 25-26 жовт. 2023 р. Київ, 2023. С. 132–139. <https://lib.iitta.gov.ua/737622/1/2023%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97.pdf>

4. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі (2021). https://ispukr.org.ua/?page_id=8429#.YvOzGnZBzIV

5. Прасол Д. В. Адаптації і модифікації у освітньому процесі в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : метод. посіб. / Д. В. Прасол, І. В. Спіріна, О. В. Бавольська, Г. Ю. Іваскевич, І. А. Соломко, М. С. Душенкова, О. С. Чеканова, І. В. Дрозд, А. О. Толмачова. Миколаїв: вид. Торубара В. В., 2023. 1393 с.

6. Рібцун Ю. В. Дитина з порушенням мовленнєвого розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с. (Інклюзивна освіта за нозологіями). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711352/>

7. Рібцун Ю. В. Долаємо бар'єри, формуємо компетентності. Діти з особливими мовленнєвими потребами в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Палітра педагога*. 2021. №3 (129). С. 20-24

8. Рібцун Ю. Заїкання: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі. К. : ФОП Цибульська В. О., 2023. 272 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738529>

9. Рібцун Ю. В. Запобігти, захистити, допомогти. Діти з особливими мовленнєвими потребами в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2022. № 2. С. 202-213. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731467>

10. Рібцун Ю. В. Знаємо. Міркуємо. Застосовуємо: забезпечення рівного доступу до навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Логопед*. 2018. № 9 (93). С. 2–13. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711753/>

11. Рібцун Ю. В. Функціонально-мовленнєві труднощі. Особливості стану сформованості темпо-ритмічної сторони мовлення. *Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі*. К. : Квант-Раціо, 2021. С. 71-82. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730624>

12. Рібцун Ю. В. Ширшає коло друзів. Рівні права, рівні можливості, кроки до успіху. К. : ТОВ «Поліпринт», 2021. 64 с. <https://doi.org/10.33189/ectu.v108i4.122>

13. Трофименко, Л.І. Специфіка надання освітніх послуг дітям з алалією. *Матеріали VIII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу»* (Київ, 19-20 жовтня 2022 р.), 299 – 304. <https://ispukr.org.ua/?p=9597#.ZATfEnbMLIU>

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату

І.В. Гладченко, О.В. Чеботарьова

Особливості психофізичного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату

Найчисельнішу групу серед осіб з ПОРА становлять *діти з церебральним паралічем*. Термін «дитячий церебральний параліч» об'єднує групу станів, за яких порушуються рухи й здатність контролювати положення тіла у просторі. Церебральний параліч (ЦП) виникає внаслідок ураження тих відділів центральної нервової системи, що контролюють роботу м'язів, відповідають за рівновагу і довільність рухів. Дитина з ЦП не може керувати своїми рухами так само, як інші діти, вона не може навчитися самостійно сидіти, стояти, говорити і ходити. Її рухи і хода завжди відрізнятимуться від рухів і ходи інших дітей. Різноманітні рухові порушення можуть виявлятися у вигляді парезів (обмеження рухових функцій і м'язової сили), гіперкінезів (надмірних мимовільних рухів), порушень координації рухів. Іноді таким дітям взагалі буває важко перебувати в будь-якому положенні через постійні рухи, котрі вони не можуть зупинити. ДЦП часто супроводжується різноманітними порушеннями мовлення, психіки, зору, слуху, інколи – епілептичними нападами. Існують різні форми прояву ДЦП, залежно від причини виникнення та локалізації основних порушень мозку (спастична диплегія; спастична геміплегія; подвійна геміплегія; гіперкінетична форма; атонічно-астатична форма). У дітей з ЦП може бути порушений інтелектуальний розвиток і знижена здатність до навчання. Однак важливо пам'ятати про те, що будь-яка дитина розвивається, активно взаємодіє з навколишнім світом.

Особливі освітні потреби дітей з ПОРА, освітні бар'єри та труднощі Специфіка порушень рухової сфери та психічного розвитку визначає особливу логіку організації освітнього процесу та обумовлює освітні потреби:

✓ потреба у ранньому виявленні порушень та максимально ранньому початку комплексного супроводу дитини, з урахуванням особливостей психофізичного розвитку;

✓ потреба в особливій організації освітнього середовища, що характеризується доступністю освітніх та корекційно-розвивальних заходів;

✓ потреба у використанні спеціальних методів, прийомів та засобів навчання (у тому числі спеціалізованих комп'ютерних і асистивних технологій), що забезпечують реалізацію «обхідних шляхів» розвитку, навчання та виховання;

✓ потреба в індивідуалізації освітнього процесу з урахуванням структури рухового порушення та варіативності проявів.

У дітей з ЦП спостерігаються суттєві труднощі з контролем своїх рухових функцій, що впливає на їхню координацію та результативність опанування навичок самообслуговування, виконання предметно-практичних вправ та завдань. Також є труднощі просторового аналізу та синтезу, порушення схеми тіла, труднощі мовленнєвого відображення просторових відношень. Вони важко засвоюють форми і величини предметів. У багатьох дітей порушується тактильна чутливість. Вони погано відчують на дотик предмети, що ускладнює процес ознайомлення з навколишнім. Вони не впізнають предмети на дотик. Це перешкоджає успішному психічному розвитку дітей. Спостерігається порушення діяльності слухового аналізатора. Діти можуть не сприймати звуки високої частоти, замінювати іншими звуками. Можуть відзначатися порушення фонематичного слуху: вони не розрізняють слова, схожі за звучанням. У цих випадках необхідно звертатися до фахівців, оскільки ці порушення перешкоджатимуть у подальшому оволодінню навичками читання та письма.

Якщо наявні ураження м'язів обличчя, рота та горла, діти можуть відчувати труднощі із спілкуванням. Їм може бути складно спілкуватися на основі вербального мовлення, тому вони можуть опанувати інші способи спілкування (наприклад, використовувати комп'ютерні технології, зображення

чи жести руками, головою), або ж їм може знадобитися більше часу для формулювання вербального висловлювання, спілкування.

Діти з ЦП можуть відчувати хронічний або періодичний біль. Це може істотно вплинути на їхню поведінку: втрата мотивації щодо виконання практичного завдання, будь-якої діяльності. Вони можуть мати труднощі з соціальною взаємодією, виявляти сильні емоційні реакції на нові виклики. Проблемна поведінка може включати залежність, упертість, гіперактивність, тривожність або схильність до конфлікту з однолітками.

Освітні труднощі можуть мати різний ступінь прояву: від незначних труднощів у стані функціонування моторної сфери, до значних та тяжких, що призводять до низького рівня мобільності, ускладнюють функціонування в усіх сферах. Отже, для успішного розвитку, особливо в ранньому віці, таким дітям потрібна вчасна допомога та підтримка.

Шляхи подолання освітніх труднощів (підтримка)

Удосконалення рухової сфери. Необхідно розвивати загальну та дрібну моторику, сприяти поліпшенню координації рухів у дітей. Корекція порушень рухової сфери має відбуватися комплексно, систематично, із залученням фахівців (інструктора ЛФК, реабілітолога). Слід використовувати спеціальний комплекс фізичних вправ і завдань, за допомогою яких коригується постава та порушені рухові навички, розвивається рухові функції у дітей.

Розвиток сенсорних функцій. У дошкільному віці потрібно вчити дитину розрізняти предмети за кольором, формою, розміром, величиною, розвивати кінестетичне, слухове, зорове сприймання, розвивати просторові і часові уявлення. Удосконалення сенсорної діяльності стає основою для подальшого формування чуттєвого пізнання (вміння бачити, чути, відчувати на дотик).

Розширення знань про навколишній світ. Систематично збагачувати знання, уявлення про природні явища, рослинний і тваринний світ, працю людей, суспільні події тощо; розвивати уміння порівнювати, розпізнавати,

узагальнювати, оцінювати. Для цього застосовуються різноманітні засоби візуалізації навчання, підтримки позитивного настрою та мотивації.

Розвиток пізнавальної діяльності засобами гри. Під час дидактичних ігор формувати знання про різні ознаки предметів, установлювати взаємозв'язки між ними, просторові, часові та інші співвідношення, тим самим опановуючи загальні поняття, збагачуючи словниковий запас. Варто супроводжувати дидактичні ігри необхідною кількістю малюнків, карток, різних іграшок, предметів тощо.

Розвиток мовлення. Комплексне обстеження мовлення забезпечує виявлення особливостей артикуляційного апарату та звуковимови дитини, стану фонематичних процесів, лексичних і граматичних уявлень, зв'язного мовлення, рівня розвитку слухового самоконтролю. Вироблені на цій основі рекомендації логопеда, що заносяться до індивідуальної програми розвитку, мають систематично виконуватися командою фахівців, у тому числі батьками.

Соціальна взаємодія. Заохочувати дорослих (фахівців, батьків, інший персонал) надавати дітям простір для прояву активності, самостійності та участі. Це допоможе дитині відчувати почуття приналежності, прийняття, що сприятиме налагодженню дружніх стосунків з дорослими та однолітками, а також формуванню позитивної взаємодії з соціальним довкіллям.

Література:

1. Чеботарьова, О.В., Коваль, Л.В., Данілавичюте, Е.А. (2018). *Дитина із церебральним паралічем*. «Інклюзивне навчання». «Ранок», ВГ «Кенгуру», м. Харків, Україна. <https://lib.iitta.gov.ua/722101/>
2. Чеботарьова О.В. Метелики в обладунках. Діти з ДЦП / О.В. Чеботарьова, І.В. Гладченко. Харків: Видавництво «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2019. 32 с. (Серія «Поради батькам і педагогам»).
3. А.Г Шевцов, О.В Романенко, Л.О Ханзерук, О.В. Чеботарьова. Дитина з порушеннями опорно-рухового апарату в загальноосвітньому просторі. Навч.-метод. посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 200 с.

4. Програма розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату / авт.: М.М. Єфименко, М.Д. Мога, О.І. Романенко, Л.О. Ханзерук, О.В. Чеботарьова та ін. За заг. ред. А.Г. Шевцова.
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

5. Беседа В.В. Корекція фізичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку з психомоторними порушеннями. Вінниця: Твори, 2022. 476с.

6. Ханзерук Л. О. Реабілітаційний потенціал дитини з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Збірник наукових праць. Черкаси (23 січня-10 лютого 2023 р.) С. 47-53. Електронний ресурс. Режим доступу:
https://drive.google.com/drive/folders/1zCKXOIT30qeOqrjyvne_gt0kx4_FkZWW

7. Ханзерук Л. О. Формування досвіду спілкування як засобу корекції уявлень про власні можливості дошкільників з дитячими церебральними паралічами // Психокорекційна педагогіка. Хрестоматія: навчально-методичний посібник: Том 1; Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 153-165.

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями слуху, зокрема з кохлеарними імплантами

О.А. Вовченко, В.В. Жук, С.В. Кульбіда, В.В. Литвинова, С.В. Литовченко,
В.П. Литовченко, Г.В. Міськов, О.А. Рибак, О.М. Таранченко

Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей глухих, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантами передбачає усунення перешкод (бар'єрів), що безпосередньо чи опосередковано унеможливають або ускладнюють доступ до спілкування, навчання, участі у спільній діяльності тощо, до яких мають доступ всі діти.

Основні взаємопов'язані складові освітнього процесу, які потрібно враховувати при забезпеченні доступності: *комунікація* (спілкування, участь, взаємодія, соціальні контакти, активність); *навчання* (знання, навички, уміння застосовувати знання, реалізація здібностей тощо); *орієнтація в оточуючому середовищі*, зокрема звуковому та візуальному.

Глухі діти та діти зі зниженим слухом як основний засіб спілкування використовують *словесну та (або) жестову мову* (словесна мова як основний засіб спілкування; жестова мова як основний засіб спілкування; володіння словесною та жестовою мовою, серед яких одна є основною (першою) мовою для дитини). Основну мову, якою спілкується дитина, потрібно застосовувати як базову мову у навчанні.

Діти зі зниженим слухом сприймають інформацію частково *через слух* (залежно від ступеня зниження слуху, можливості компенсувати порушення слуховими апаратами або кохлеарними імплантами) та *через зір* (важливий додатковий або основний канал отримання інформації при зниженні слуху).

Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей зі зниженим слухом та дітей з кохлеарними імплантами передбачає усунення перешкод у сприйманні звукової інформації шляхом поєднання наступних заходів:

✓ дублювання її засобами, що можуть сприйматися через зір (візуально);

✓ забезпечення оптимальних умов для сприймання звукової інформації (частина дітей можуть її сприймати, але дещо спотворено, не в повному обсязі, за умови наявності наочності, відсутності зайвих шумів тощо);

✓ часткове спрощення усних повідомлень та письмових текстів, пояснення нових, незнайомих слів з опорою на наочність та досвід дитини.

Для глухих дітей та дітей зі зниженим слухом, для яких основним (або одним з основних) засобом спілкування є українська жестова мова, доступність передбачає використання жестової мови як мови спілкування та навчання поряд зі словесною (переважно письмо і читання), що зумовлює необхідність володіння педагогом жестовою мовою або використання послуг перекладача жестової мови.

Важливо наголосити, що зниження слуху більшою мірою впливає на розвиток мовлення дитини – сприймання та розуміння мовлення оточуючих, власний пасивний (розуміє) та активний (використовує у спілкуванні) словниковий запас, формування звуковимови, опанування граматичними категоріями мови тощо. Відтак, умовою успішного навчання є додаткова допомога у розвитку всіх сторін мовлення дитини.

Зниження слуху впливає на соціалізацію, налагодження комунікації (що є не менш важливим для розвитку дитини, ніж навчання). Необхідно забезпечити відповідну підтримку, залучати до спільних видів роботи в групі, під час заходів, ігрової діяльності, створювати умови для самореалізації, виявлення здібностей тощо.

Спектр та ступінь труднощів дитини, напрями та обсяг підтримки залежать від багатьох чинників і є індивідуальними для кожної дитини.

Умови забезпечення безбар'єрності:

✓ вчасне виявлення порушень слуху у дитини, вчасне оптимальне слухопротезування, залучення до системи супроводу;

✓ забезпечення комунікації з дитиною, починаючи з раннього віку, із застосуванням різних засобів (словесна, жестова мова) залежно від індивідуальних потреб дитини та запитів батьків;

✓ рівний доступ до спілкування, навчання, участі та соціальних контактів дитини, з урахуванням її індивідуальних мовних та комунікативних потреб. Оптимальне освітнє середовище – це «комунікативно насичене середовище» (розвиток першої мови дитини; повноцінна комунікація з педагогами та однолітками, які спілкуються мовою дитини та мають переваги соціального спілкування; врахування рівня слуху дитини, її можливостей та здібностей);

✓ застосування необхідних адаптацій змісту, методів та матеріалів з урахуванням унікальних потреб дитини (мова/мовлення, навчання, спілкування тощо);

✓ доступність корекційно-розвиткових послуг (занять) з розвитку слухового сприймання, мовлення та ін. відповідно до рекомендацій ІРЦ;

✓ доступність спілкування у жестомовному середовищі, занять з вивчення української жестової мови. Якщо дитина спілкується жестовою мовою, вільне володіння педагогами жестовою мовою обов'язкове. Важливою є можливість спілкування з однолітками і дорослими, які нечують або мають зниження слуху (наявність соціальних зразків для наслідування забезпечують розвиток самосвідомості, комунікацію, соціально-емоційне благополуччя);

✓ використання технічних засобів звукопідсилення, спеціальних допоміжних засобів, комп'ютерних корекційно-розвиткових та навчальних програм;

✓ відповідна підготовка педагогів, які пройшли навчання та мають досвід роботи з дітьми глухими або зі зниженим слухом;

✓ організація командної роботи вихователя, сурдопедагога, психолога, сурдолога та ін. фахівців, спільне планування процесу навчання;

✓ співпраця з батьками, допомога їм, забезпечення інформацією та навчальними матеріалами (за потреби);

✓ моніторинг прогресу та контроль розвитку дитини (комунікативні навички, розвиток словесного мовлення та (або) володіння жестовою мовою, академічні успіхи, соціально-емоційний стан згідно з однаковими вимогами до

всіх дітей). Якщо рівень розвитку дитини не досягає очікуваного прогресу, перелік та розташування послуг необхідно переглянути та змінити (послуги мають базуватися на індивідуальних потребах дитини, а не на доступності ресурсів).

Перелік навчально-методичних матеріалів щодо безбар'єрності в освітньому процесі для дітей глухих, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантатами.

Публікації співробітників відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України:

Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації / С. Литовченко, О. Таранченко, В. Жук, В. Шевченко, В. Литвинова, О. Федоренко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 321 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776>

Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкільні: навч.-метод. посіб. / С. Литовченко, В. Жук, В. Литвинова. К.: ФОП Симоненко О.І., 2019. 279 с. <https://lib.iitta.gov.ua/729747/>

Дитина з порушенням слуху: навігація для батьків / В. Жук, В. Литвинова, С. Литовченко, Н. Піканова, О. Таранченко. Медичний центр слухової реабілітації АВРОРА, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ, 2018. <https://lib.iitta.gov.ua/715811/>

Навчально-наочний посібник для роботи з дошкільниками з порушеннями слуху (у 3 книгах) «СТЕЖКИ У СВІТ» / В. Жук, О. Федоренко, В. Литвинова, Н. Максименко, Л. Борщевська, С. Литовченко. Київ, 2014. <https://lib.iitta.gov.ua/7800/7>

Литовченко С. Діти з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку : навчання та супровід : Монографія. К. : ФОП Симоненко О. І., 2020. 356 с. <https://lib.iitta.gov.ua/731670>

Жук В. Раннє втручання у системі освіти дітей з порушеннями слуху. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. м. Кам'янець-Подільський, 2023. С. 131-133. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735933>

Жук В. Організаційно-змістові засади розвитку слухового сприймання та формування мовлення дітей з кохлеарними імплантами. *Освіта дітей з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2022. Вип. 21. С. 22-41. <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/210/191>

Жук В. Слухоорієнтовані технології розвитку словесного мовлення дітей з кохлеарними імплантами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2023. № 110(2). С. 129-148. https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/141

Публікації співробітників відділу української жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України:

Адамюк Н.Б. Проблеми комунікативної доступності в сучасній сурдопедагогіці. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. №81. С. 5-8.

Адамюк Н.Б. Специфіка забезпечення комунікативних потреб глухих в освітньому процесі. *Trends in science and practice of today : Abstracts of XXVIII International Scientific and Practical Conference (June 01-04, 2021, Ankara, Turkey)*. Ankara, Turkey, 2021. pp. 271-274.

Адамюк Н.Б., Замша А.В., Федоренко О.Ф. Концептуальні засади ранньої освіти дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. №44.

Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б., Замша А.В., Зборовська Н.А., Іванюшева Н.В., Лещенко Л.М. *Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху*. Київ: УТОГ, 2011. <https://lib.iitta.gov.ua/9292/>

Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б., Іванюшева Н.В. *Українська жестова мова: жестівник*. Київ: Педагогічна думка, 2012. <https://lib.iitta.gov.ua/732036/>

Кульбіда С.В. Соціокультурний дискурс української жестової мови в умовах сьогодення: монографія. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023.

Кульбіда С.В., Адамюк Н.Б., Горова О.В., Замша А.В. Комунікативна доступність освітнього середовища для осіб із порушеннями слуху в умовах сучасних викликів: навчально-методичний посібник. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023.

Малинович Л.М., Адамюк Н.Б. Технології забезпечення комунікативної доступності освітнього середовища для осіб із порушеннями слуху: методичні рекомендації. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023.

Малинович Л., Кульбіда С., Міськов Г. Створення доступного мовного середовища для дошкільників: необхідність і виклики. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2023. №112(4). С. 106-128.
<https://doi.org/10.33189/ectu.v110i2.140>

Іванюшева Н.В., Кульбіда С.В. (2006). Українська жестова абетка: навчально-методичний посібник. Київ, 2006. 64 с.

Український жестівник для батьків // С.В. Кульбіда, І.І. Чепчина, Н.Б. Адамюк, Н.В. Іванюшева; НАПН України, Ін-т спец. педагогіки, Лаб. жестової мови, Укр. т-во глухих. – К.: СПКТБ УТОГ, 2011. – 380 с.

Дитина зі світу тиші: на допомогу батькам нечуючої дитини: науково-методичний посібник /уклад.: Зборовська Н.А. та ін.; за ред. Кульбіди С.В. – Київ, 2011. – 340 с.

Дидактичний матеріал з української жестової мови: навч. посіб. для підготовчого, 1 кл. спец. загальноосвіт. навч. закл. для дітей глухих та зі зниженим слухом / О.А. Дробот, Н.А. Зборовська. – Київ: Либідь, 2013. – 288 с.

Ручна-Зручна розмова: путівник жестовою мовою. Г. Ткач. Ілля. І.Куценко. Переклад жестовою мовою О.Рибак. Київ: "Видавничий дім "Міміно", 2023. 120 с.

Довідник безбар'єрності. Громадська організація "Безбар'єрність". упоряд.Т.Касьян. Харків: IST Publshing, 2022. 224 с. Режим доступу <https://bf.in.ua>

Граємося й навчаємося: дидактичний матеріал. Скурчинський В.В., Зборовська Н.А., Київ: СПКТБ, 2016.

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями зору

К.С. Довгопола, О.М. Легкий

Необлаштованість *безбар'єрного середовища* у ряді випадків може створювати для дитини з порушенням зору різні небезпеки при її пересуванні територією дошкільного закладу та всередині нього, та під час тих чи інших дій, пов'язаних з життєдіяльністю дитини в освітньому закладі. Тому забезпечення *безбар'єрного освітнього середовища* для дітей з порушеннями зору починається зі зняття бар'єрів у їх орієнтуванні в приміщенні та пересуванні у навколишньому середовищі дошкільного закладу.

Необхідно пам'ятати про те, що для дитини з порушенням зору успішність пересування у просторі та різні види діяльності тісно пов'язані з повнотою її сприйняття навколишнього та освітнього простору, навчальної інформації. Тому *безбар'єрність середовища*, що оточує таку дитину, визначається наявністю в ній достатніх *сенсорних індикаторів*, доступних для сприйняття дитиною з порушенням зору. Можливість орієнтування в мікро- та макро- просторі забезпечує необхідну мобільність дітей цієї категорії.

При обладнанні доступного для дітей з порушеннями зору навколишнього середовища використовують звукові, візуальні та дотикові (тактильні) орієнтири, а також створюють спеціально обладнані робочі (навчальні) місця.

Дитина з порушенням зору має бути попереджена про зміну розташування меблів та звичного розташування предметів, якими вона користується. Двері та шафи не можна залишати прочиненими. У випадках, коли є якісь тимчасові перешкоди на шляху пересування дітей або коли навколишнє середовище недостатньо облаштоване під потреби в орієнтуванні, необхідно передбачити можливість супроводу дітей в таких умовах.

Створення необхідної навчально-дидактичної бази та забезпечення обладнанням навчально-виховного процесу, на основі врахування характеру порушеного у дітей зору та охорони зору:

- ✓ достатньої кількості (для кожної дитини) наочного роздаткового матеріалу;
- ✓ обладнання куточків природи для спостереження за рослинами і тваринами на близькій відстані;
- ✓ обладнання ігрових куточків в групах, з урахуванням рекомендацій лікаря-офтальмолога для кожної дитини.
- ✓ забезпечення оптимального освітлення приміщення: для короткозорих дітей рекомендується освітлення 500 люкс та вище; для дітей із захворюванням заломлюючих ділянок зорового апарату, рогівки та кришталика – низьке, 80-100 люкс; для дітей із світлобоязкістю - захищене від яскравого світла робоче місце;
- ✓ розміщення ігрового та дидактичного матеріалу – на рівні очей, на регламентованій для кожної дитини відстані;
- ✓ розташування натуральних предметів у просторі, відстань між ними та відстань до очей мають підбиратись індивідуально;
- ✓ необхідне постійне чергування видів діяльності на полісенсорній основі, із залученням усіх збережених аналізаторів.

Забезпечення принципу взаємодії та зв'язку в роботі вихователів, тифлопедагогів, медичного персоналу та батьків, дотримання спеціальних вимог та рекомендацій, узгодженості в педагогічних і медичних впливах тощо.

Особливості роботи педагогів з такою дитиною:

- ✓ робоче місце дитини має бути гарно освітленим;
- ✓ наочні посібники мають бути чіткими, яскравими, не дрібними;
- ✓ зорову роботу слід чергувати з усною, враховуючи підвищену втомлюваність зору;
- ✓ для зняття зорової втоми після 10–15 хвилин зорового навантаження виконати спеціальні розслаблюючі вправи;

✓ у роботі з дітьми використовувати не лише зір, а й збережені аналізатори (тобто у процесі обстеження об'єктів, наочності залучати дотикове (тактильне) сприйняття);

✓ слідкувати за поставою дитини: відстань від очей до робочої поверхні має бути не меншою за 30 см, для читання використовувати підставки;

✓ можна використовувати спеціальні адаптивні засоби, наприклад, оптичні (окуляри, лінзи), неоптичні (фломастери, кольорові маркери тощо).

Навчання і виховання дитини з порушенням зорової функції має бути поєднаним із оздоровленням, корекційними заняттями з розвитку зору, за необхідності - з лікуванням, індивідуальними заняттями, психокорекцією тощо.

Літ.: 1. Костенко Т. М. Дитина з порушенням зору. Вид-во «Ранок». м. Харків, Україна. - 2018. - 40 с.

2. Кобильченко В.В. Особистість дошкільника в умовах зорової деривації. Монографія. Видавець «Цибульська», м. Київ, Україна. – 2023. - 239 с.

Безбар'єрне освітнє середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку

О.В. Чеботарьова

Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями

Основними показниками психічного розвитку дитини є: розвиток пізнавальної сфери (сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення) та мовлення; формування системи особистісних відносин (емоцій, потреб, мотивів тощо); оволодіння діяльністю (предметно-практичною, ігровою, сенсорно-пізнавальною, комунікативно-мовленнєвою, навчальною тощо).

Діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються особливим розвитком пізнавальної діяльності, якому притаманний недостатньо високий рівень довільної уваги (здатності зосередитися на тому чи іншому завданні), стійкості у сприйманні та аналізі явищ навколишньої дійсності; обмеження уяви. Як позитивні, так і негативні емоції такої дитини характеризуються безпосереднім активним проявом у поведінці (бурхливий прояв радості і невдоволення, незалежно від обставин). Можна спостерігати певну обмеженість потреб дитини, особливо пізнавальних, а також тих, що викликають її інтерес до діяльності. Діти з інтелектуальними порушеннями успішно оволодівають практичними діями внаслідок цілеспрямованого навчання та виховання. Формування розумових та практичних дій здійснюється лише завдяки спеціально організованій корекційній роботі, спрямованій на навчання та виховання.

Особливі освітні потреби дітей з ППР, освітні бар'єри та труднощі

Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є характерним порушення пізнавальної діяльності, що виявляється в обмеженості сприймання, уваги, пам'яті, мислення, відтворенні сприйнятого і вивченого. Такі діти можуть мати певні обмеження у набутті комунікативних та соціальних навичок. Ці обмеження зумовлюють уповільнений темп розвитку та навчання дитини,

проте вона здатна до навчання, але у власному уповільненому темпі і в обмеженій кількості

Необхідно якомога раніше до роботи з дитиною залучити фахівців, які сприятимуть подоланню обмежень та активізації психічного розвитку дитини в умовах спеціального чи інклюзивного навчання.

Дитина з інтелектуальними порушеннями специфічно сприймає соціум та виражає емоційне ставлення до нього. Постійне активне залучення дорослого до розвитку дитини сприятиме її входженню в соціум, розвитку у неї необхідних соціально значущих якостей та вольових характеристик, що забезпечать її активну усвідомлену позицію.

Усі діти легко відволікаються на сторонні звуки та предмети, особливо якщо у них є проблеми з концентрацією уваги. Тому вони мають освітні потреби у створенні спеціальних умов, що налаштують їх на заняття.

Шляхи подолання освітніх труднощів (підтримка)

Дозування часу. Необхідно займатися з дитиною, коли вона бадьора та енергійна, не втомлена, не голодна, має бажання до взаємодії.

Організація безшумного простору. Різні шуми заважають дитині зосередитись. Тому, починаючи заняття, необхідно вимкнути всі джерела стороннього шуму. Дитина повинна сконцентруватися на тому, що говорить їй дорослий, а шум на задньому плані у таких випадках дуже заважає.

Прибирання відволікаючих факторів. Починаючи заняття, необхідно прибрати стіл або підлогу від непотрібних іграшок і сторонніх предметів. Перед дитиною необхідно класти тільки ті іграшки, що потрібні. Закінчивши гру, не потрібно залишати іграшки перед очима дитини: приберіть їх у коробку або сумку, щоб дитина їх не бачила. У такому випадку їй буде легше переключитися від попередньої гри до наступної.

Забезпечення освітлення під час занять. Це важливо для правильної взаємодії з дитиною. Під час гри або розмови з дитиною необхідно прагнути до того, щоб обличчя дорослого було добре освітлено, слід уникати перебування спиною до вікна або до лампи.

Встановлення зорового контакту. Сідати необхідно навпроти дитини, щоб вона могла без зусиль установити з вами зоровий контакт, бачити ваші очі, рот, вираз обличчя, ваші рухи, мати змогу копіювати ваші дії. Якщо ви сидите поруч із дитиною, їй доводиться обертатися, щоб поглянути на вас. Те саме стосується і ситуацій, що не пов'язані з грою: наприклад, коли ви навчаєте дитину самостійно їсти, посадіть дитину на стільчик обличчям до себе.

Налагодження комунікації. Звертаючись до дитини, потрібно намагатися говорити просто і зрозуміло. Уникати складних конструкцій, вживати тільки ключові слова. Говорити так, щоб дитині було легко вас зрозуміти.

Розбивання завдання на маленькі кроки. Дитині буде легше набувати нових навичок, якщо оволодіння ними буде відбуватися поетапно, невеликими кроками.

Початок навчання з легкого. Починаючи навчання нових навичок, спочатку використовуйте прості і легкі завдання, а потім поступово підвищуйте рівень їхньої складності.

Послідовність дій. Будь-яку дію можна представити у вигляді послідовності маленьких кроків. Поступово збільшувати участь дитини, поки нарешті вона не почне виконувати всі дії самостійно.

Починати з самообслуговування. Слід починати з навчання дитини навичкам користуватися горщиком, самостійно пити, їсти, вмиватись, розчісуватись, чистити зуби, вдягатись і роздягатись тощо – це надасть впевненості дитині і сприятиме її соціалізації.

Розвиток сенсомоторики. Паралельно з навчанням навичок самообслуговування необхідно дитину розвивати сенсомоторно. Це сприяє пізнавальному розвитку, оскільки розвиває відчуття та сприймання, на основі яких у дитини в подальшому формуються такі пізнавальні процеси, як пам'ять, увага, мислення та мовлення.

Сенсорний розвиток. Заняття із сенсорного розвитку можуть проходити у вигляді гри з дидактичними іграшками, рухової гри, гри з

правилами, що забезпечує виділення властивостей і відносин предметів. Вирішення завдань із сенсорного виховання передують проведенню занять з конструювання, ліплення, малювання, оскільки дитина має виокремити властивості зображених предметів.

Розвиток творчих здібностей. Варто також розвивати в дитини творчі здібності – вміння малювати, ліпити, робити аплікації. Прищеплювати практичні навички: користуватися олівцем, фломастерами. Важливо, щоб дитина отримувала задоволення від виконаної роботи, раділа результатам своєї праці.

Навчання з радістю та успіхами. Разом з дитиною виготовляти вироби з паперу, пластиліну, з природних матеріалів, конструювати із готових форм будинки, пірамідки та ін. Доцільно влаштовувати виставки із виготовлених дітьми виробів з паперу, з пластиліну, солоного тіста тощо. При цьому слід регулювати співвідношення допомоги дитині та міри її самостійності: завжди мають бути посильні для дитини завдання для самостійного виконання. Важливо помічати найменші досягнення дитини, хвалити за старанність, радіти її успіху.

Література:

1. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / авт.: О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, І.В. Бобренко, С.В. Трикоз, О.І. Мякушко, І.В. Сухіна, Н.С. Бабій, Н.П. Цимбалюк, І.Д. Лукачук та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. К., ІСПП імені Миколи Яремченка НАПН України, 2023. 433 с.

<https://lib.iitta.gov.ua/728670>

2. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С.В. Трикоз, Г.О. Блеч. – Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с. (Інклюзивне навчання). <https://lib.iitta.gov.ua/711320/>

3. Дитина із синдромом Дауна / О.В. Чеботарьова, І.В. Гладченко, А. Василенко-ван де Рей, Н.І. Ліщук. – Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 48 с. (Інклюзивне навчання). <https://lib.iitta.gov.ua/711322/>

4. Чеботарьова О.В. Формування соціальних та життєвих компетентностей у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку як основи гармонійного розвитку особистості. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. 1(18), С. 182-198. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18.185>

5. Чеботарьова О.В., Павлюк Т.В. та ін. Психолого-педагогічна підтримка дітей із синдромом Дауна та їхніх батьків. *Особлива дитина: навчання та виховання*. 2023. №4 https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/155

6. Всеукраїнський науково-методичний семінар «Сучасне дошкільня: зміст, організація та супровід навчання дітей з особливими освітніми потребами» (16 травня 2023) <https://www.youtube.com/watch?v=x12NhYOe16c>

7. Навчально-методичний вебінар на тему: «Дошкільня освіта дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: досвід, проблеми, перспективи», спікери: Олена Чеботарьова, Ірина Гладченко). <https://youtu.be/p1mujtS1ySA>

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з особливими мовленнєвими потребами

Е.А. Данілавічюте

Оволодіння мовними знаннями на уроках української та іноземної мови, читання – мета навчання в молодших класах. Починаючи з 5го класу, вони стають головним інструментом опанування усіх шкільних предметів, а відтак мають бути досконаліми: дитина повинна безперешкодно читати, писати, вільно висловлювати свої думки. У закладі загальної середньої освіти можуть навчатися діти, **особливості розвитку усного мовлення** яких продовжують створювати **бар'єри** на шляху до успішного опанування шкільних знань (див. розділ «Дошкільна освіта»). Вони справляють негативний вплив на якість опанування писемного мовлення (читання і письма). Водночас **навчальні труднощі** (**дислексія** – особливості оволодіння навичкою читання; **дисграфія** – особливості оволодіння навичкою запису слів, які «пишуться» так, як «чуються» (не потребують знання правил правопису); **дизорфографія** – особливості оволодіння навичкою запису слів, які «пишуться» відповідно до певних правил правопису) можуть бути притаманними читанню і письму школярів, у яких попередній розвиток мовлення перебігав безперешкодно. Представники обох означених груп відчують необхідність у спеціальній підтримці – організації такого освітньо-розвивального середовища, яке було би спроможним задовольнити **особливі мовленнєві потреби**, відкриваючи безперешкодний доступ до регламентованих Законом про освіту освітніх послуг.

Бар'єри в освіті школярів з особливими мовленнєвими потребами

Особливості мовленнєвого розвитку можуть спричинювати негативний вплив на якість розуміння інструкцій до завдань у підручниках та усвідомлення

самих текстів, які підлягають «прочитуванню»; виконання різних типів письмових завдань і письмової комунікації у цілому (виклад власних думок на папері, створення писемних повідомлень та ін.). Вони можуть проявлятися по-різному:

- ✓ труднощі правильного усного відтворення одиниць мовлення у процесі читання і їхнього написання при виконанні письмових завдань як у дітей з порушеннями усного мовлення, так і у дітей без порушень усного мовлення;

опанування навичок читання може супроводжуватися

- ✓ труднощами запам'ятовування друкованих літер;
- ✓ тривалим періодом формування навичок переходу від розпізнавання окремих літер до називання складів (а потім слів);
- ✓ наявністю замінів, пропусків, додавань літер, які мають схожі ознаки;
- ✓ численними помилковими здогадками (дитина не дочитує слово, а вигадує його продовження);

- ✓ труднощами у розумінні прочитаного та ін;

письмові роботи дітей (списування, диктанти, творче письмо) можуть характеризуватися присутністю

- ✓ замінів, пропусків, додавань літер, складів слів;
- ✓ пунктуаційних і орфографічних помилок та ін.

Такі особливості можуть проявлятися у різному сполученні і бути притаманними читанню і письму однієї дитини. Особливості розвитку пізнавальної сфери носять вторинний характер (див. розділ «Дошкільна освіта»).

Стратегія створення безбар'єрного освітнього середовища для школярів з особливими мовленнєвими потребами

Організація **безбар'єрного освітнього середовища** для школяра з особливими мовленнєвими потребами передбачає врахування особливостей її розвитку (у тому числі висвітлених у розділі «Дошкільна освіта»), освітніх труднощів, визначення ступеня їхнього прояву та організацію необхідних

пристосувань, що полягають у здійсненні адаптацій і модефікацій навчального матеріалу, а також належному рівні кваліфікації фахівців та обізнаності батьків з потребами їхніх дітей і стратегією їхньої підтримки. Для цього потрібно:

✓ своєчасно помітити труднощі, співвіднести їх з усним мовленням (у разі наявності особливостей усного мовлення, розпочати роботу спочатку саме над їхнім усуненням, налагоджуючи співпрацю з учителем-логопедом і батьками дитини; здійснювати моніторинг прогресу дитини на заняттях з учителем-логопедом з метою створення аналогічних умов успішності виконання завдань дитиною в класі);

✓ пристосуватися до індивідуального «розкладу» і «маршруту» дитини у процесі опанування цих навичок, що означає надати потрібну кількість часу і тренувальних вправ на засвоєння;

✓ визначити, які «опори» можуть суттєво допомогти в опануванні навичок (сприймання на слух, зорове сприймання, рухова активність, дотик та ін.) і організувати ігри, у яких дитина могла би користуватися таким способом засвоєння, який є найкраще розвиненим (наприклад, часто опанування навичок читання доречніше розпочати «через письмо»: дитина слухає як звучить слово, добирає потрібні букви на кожен звук (з розрізної азбуки або записує) і лише потім читає те, що утворилося в результаті таких дій та ін.);

✓ налагодити співпрацю зі всіма особами, які дотичні до навчання і виховання дитини з метою висування однакових вимог до організації освітньо-розвивального середовища у школі і вдома;

✓ своєчасно виявити необхідність надання додаткової психологічної підтримки і задовольнити потребу у ній, звертаючи увагу батьків і інших членів команди супроводу дитини;

✓ організувати підтримку дитини з опорою на загальний алгоритм пристосувань освітнього середовища відповідно до потреб дитини, наповнюючи його конкретним індивідуальним змістом:

Алгоритм створення адаптації і модефікації

Типи	Індивідуальні особливості
-------------	----------------------------------

<p><i>Скорочення обсягу, зниження ступеня складності матеріалу завдання, збільшення часу на виконання</i></p>	<p>- максимальне використання інтересів дитини для досягнення навчальних цілей; - активне залучення методу імпровізації (прояв гнучкості з боку педагога «тут і зараз») з метою підтримки інтересу дитини</p>
<p><i>Міра допомоги (опори): демонстрація зразка, виконання частини завдання спільно тощо</i></p>	<p>- надання можливості розпочати виконання завдання із спостереження за діяльністю однокласників</p>
<p><i>Способи концентрації уваги (сильні подразники)</i></p>	<p>- організація роботи на основі тем, що становлять інтерес для дитини (техніка, обладнання, транспорт, дорожні знаки, папуги, складові різних предметів тощо)</p>
<p><i>Стиль сприймання та рівень уявлень</i></p>	<p>- виконання спеціальних завдань, спрямованих на одночасне охоплення декількох подразників та їх узагальнення (орієнтація на полісенсорність)</p>
<p><i>Частота повторення виконання завдання</i></p>	<p>- повторення завдань, що вимагають узагальнення та послідовного синтезу (використання одного й того самого матеріалу за необхідності)</p>
<p><i>Контроль та корекція виконання завдань (виправлення помилки)</i></p>	<p>- виконання завдань, спрямованих на виправлення помилок, аналогічних своїм, у контексті ігрових ситуацій</p>
<p><i>Способи та частота релаксації</i></p>	<p>- організація відпочинку залежно від стану та бажання дитини</p>

<p style="text-align: center;"><i>Співпраця з дорослими, однокласниками</i></p>	<p style="text-align: center;">- ненав'язливе залучення до спільних видів діяльності шляхом розігрування ситуацій, що викликають інтерес дитини</p> <p style="text-align: center;">- акцентування на здібностях дитини у присутності інших дітей</p>
---	--

Посилання на ресурси:

1. Данілавічюте, Е.А. Особливі мовленнєві потреби: технологія індикації, аналізу, моделювання освітнього простору. *Матеріали V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі»* (Чернігів, 10-11 жовтня 2019 р.), 34 – 38. https://ispukr.org.ua/articles/19/191011_k.pdf

2. Данілавічюте Е. А. Технологія визначення ступеня сформованості комунікативної компетентності у дітей з дизартрією. *Тези доповідей учасників Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки*, м. Київ, 16-24 трав. 2022 р. Київ, 2022. С. 26–32. <https://lib.iitta.gov.ua/730781/1/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%20%D0%94%D0%9E%D0%9F%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%95%D0%99.pdf>

3. Данілавічюте Е. А. Специфіка організації освітніх послуг для дітей з дизартрією в умовах сьогодення. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу: матеріали VIII Міжнар. конгр. зі спец. педагогіки та психології*, м. Київ, 19-20 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 94–99. https://ispukr.org.ua/articles/22/2022_%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98.pdf

4. Данілавічюте Е. А. Стратегія визначення і подолання труднощів у навчальній діяльності дітей з дизартрією. *Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру і війни* : Матеріали IX Міжнар. конгр. зі спец. педагогіки та психології, м. Київ, 25-26 жовт. 2023 р. Київ, 2023. С. 132–139. <https://lib.iitta.gov.ua/737622/1/2023%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97.pdf>

5. Ільяна В. М. «Дислексія: від класичних поглядів до сучасного розуміння проблеми» // Дислексія: від класичних поглядів до сучасного розуміння проблеми: матеріали Всеукраїнського онлайн марафону до Дня науки (16–24 травня 2022 року, Київ) / за авторською ред. : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2022. – С. 49–52. (0,3 др. арк.) <https://ispukr.org.ua/?p=9206>

6. Ільяна В. М. Сучасні погляди на процес читання в структурі писемного мовлення. / Ільяна В.М. // Особлива дитина: навчання та виховання. – 2022. – № 3. – С. 52–62. (0,5др. Арк. http://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/114

7. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі (2021). https://ispukr.org.ua/?page_id=8429#.YvOzGnZBzIV

8. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. <http://www.mon.gov.ua/>

9. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. <http://www.mon.gov.ua/>

10. Прасол Д. В. Адаптації і модифікації у освітньому процесі в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : метод. посіб. / Д. В. Прасол, І. В. Спіріна, О. В. Бавольська, Г. Ю. Іваскевич, І. А. Соломко, М. С. Душенкова, О. С. Чеканова, І. В. Дрозд, А. О. Толмачова. Миколаїв: вид. Торубара В. В., 2023. 1393 с.

11. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник / Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань. – Інститут спеціальної

педагогіки і психології НАПН України, 2022. – 847 с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/734273/>

12. Рібцун Ю. В. Дитина з порушенням мовленнєвого розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с. (Інклюзивна освіта за нозологіями). URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711352/>

13. Рібцун Ю. Заїкання: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі. К. : ФОП Цибульська В. О., 2023. 272 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/738529>

14. Рібцун Ю. В. Запобігти, захистити, допомогти. Діти з особливими мовленнєвими потребами в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2022. № 2. С. 202-213. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731467>

15. Рібцун Ю. В. Знаємо. Міркуємо. Застосовуємо: забезпечення рівного доступу до навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Логопед*. 2018. № 9 (93). С. 2–13. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711753/>

16. Рібцун Ю. В. Ширшає коло друзів. Рівні права, рівні можливості, кроки до успіху. К : ТОВ «Поліпринт», 2021. 64 с.

17. Стандартизація навчально-методичного забезпечення навчання молодших школярів з важкими порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник / Данілавичюте Е.А., Трофименко Л.І., Ільяна В.М., Рібцун Ю.В., Мартинюк З.С., Грибань Г.В. — Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2022. — 657 с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/734271/>

18. Трофименко, Л.І. Освітні труднощі в учнів початкових класів з алалією. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 4 (108), 58 – 68. <https://doi.org/10.33189/ectu.v108i4.122>

19. Трофименко, Л.І. Специфіка надання освітніх послуг дітям з алалією. *Матеріали VIII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Освіта осіб з особливими потребами: виклики воєнного часу»* (Київ, 19-20 жовтня 2022 р.), 299 – 304. <https://ispukr.org.ua/?p=9597#.ZATfEnbMLIU>

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів із порушеннями когнітивного розвитку

О.О. Бабяк

Бар'єри в навчанні у дітей із затримкою психічного розвитку.

✓ труднощі взаємодії з одним або декількома членами родини, у шкільному або соціальному середовищі;

✓ труднощі в прийнятті особистих рішень;

Стратегії підтримки дітей із затримкою психічного розвитку в освітньому середовищі.

Просторово-фізичне середовище

✓ Відповідність меблів особливим потребам учнів; виявлення психологічної готовності учнів до уроку, створення емоційного фону уроку.

✓ Специфіка педагогічного процесу для учнів із затримкою розвитку полягає також у використанні спеціальних засобів корекції з урахуванням специфіки порушень.

✓ *Навчальний процес*

✓ Оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності.

✓ Свідоме засвоєння знань можливе лише за умови активної діяльності учня на уроці, а самостійності діти набудуть, вправляючись у практичній діяльності.

✓ Акцентувати увагу на розвитку у них спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватись ними.

✓ Виявляти найбільш типові прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення для недопущення посилення відставання цих учнів інших учнів класу.

✓ Стимулювати активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи і акцентувати на цьому увагу інших школярів.

✓ Створювати навколо атмосферу позитивного і дружнього ставлення, й постійної підтримки.

✓ В процесі роботи враховувати недостатнє вміння засвоювати знання, з цією метою, особливо на перших етапах навчання, використовувати наочність і докладне пояснення.

✓ Враховувати труднощі орієнтування в завданні.

✓ Адаптувати інструкції з урахуванням особливих освітніх потреб і індивідуальних труднощів учнів з ЗПР.

✓ Підвищувати мотивацію навчальної і пізнавальної діяльності засобами постійної підтримки і стимулювання, зменшувати кількість завдань, залучати до роботи з такими дітьми спеціалістів школи – логопеда, психолога, спеціаліста лікувальної фізкультури тощо.

Когнітивна сфера

✓ Проводити заняття з розвитку всіх видів сприймання, особливо зорового та слухового, на базі яких розвиваються вищі психічні функції.

✓ Під час корекції розвитку та навчання дитини дбати про зміцнення її працездатності, уміння зосереджувати увагу й цілеспрямовано працювати.

✓ Доцільно розвивати навчальну мотивацію, бажання вчитися, віру дитини у власні можливості, що можливе завдяки усвідомленню й оцінці реальних досягнень.

✓ Формуючи у дитини знання про навколишній світ, необхідно домогтися зв'язку між відчуттям і словом, сприйманням і словом, уявленням і словом.

✓ Розвивати пізнавальну діяльність.

✓ Приділяти увагу виробленню вміння орієнтуватися в сторонах предметів, які знаходяться перед дитиною.

✓ Формувати вміння працювати за інструкцією, послідовно виконувати завдання. Таку роботу можна проводити під час конструювання, малювання

Емоційно-вольова сфера

- ✓ Підтримувати щонайменші позитивні прояви у навчанні, спілкуванні, поведінці.
- ✓ Створювати умови, за яких проблеми психічного розвитку дитини не перешкоджають досягненням у навчанні.

Бар'єри в навчанні у дітей з розладами аутистичного спектру у суспільному житті.

Відсутні, слабо або недостатньо сформовані навички звертання уваги на розмовляючу людину.

Відсутні, слабо або недостатньо сформовані навички діалогу.

Відсутні, слабо або недостатньо сформовані соціальні навички.

Залежність від підказок.

Вгадування.

Труднощі в узагальненні, в перенесенні набутих навичок на нові ситуації.

Слабка або нетипова мотивація.

Залежність від заохочень.

Сенсорні захисти.

Стратегії підтримки дітей з РАС в освітньому середовищі.

Просторово-фізичне середовище

- ✓ Розміщення учня близько до вчителя, щоб підтримувати його і контролювати.
- ✓ Спілкування. Інформаційна діяльність: бесіди, екскурсії, зниження тривожності і підвищення почуття безпеки.
- ✓ Діяльність по створенню відносин: спілкування учитель-учень, учень-учень, спілкування за межами школи.
- ✓ Постійне заохочення.
- ✓ Розробка системи оцінки успішності, що відображає прогрес, досягнень учня. Обговорення її адміністрацією та батьками дитини.
- ✓ Заохочення роботи в групах. Зосередженість на комунікативних навичках учня.

Навчальний процес

- ✓ Ознайомлення учня з правилами, яким він повинен слідувати.
- ✓ Надання консультацій та зразків виконання будь-яких завдань, які учень вважає занадто важкими для себе.
- ✓ Поступове збільшення числа завдань, які учень повинен виконати.
- ✓ Пріоритетне використання візуальних засобів, презентацій предметів і перехід до зменшення використання сюжетних презентацій.
- ✓ Акцентування на навичках використання комп'ютера.
- ✓ Подання реальних життєвих ситуацій.
- ✓ Сприяння соціальному та мовному розвитку за допомогою різних технік, методів інтерактивної роботи.
- ✓ Організація заходів, спрямованих на встановлення ставлення-ний взаємності (пісні, ігри в м'яч і тощо).

Бар'єри в навчанні у дітей із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю (СДУГ)

Розлади когнітивних психічних функцій (увага, пам'ять, мислення), низька здатність робити нотатки, загальмованість, що призводить до нездатності вчитися на помилках або з опорою на попередній досвід.

У випадку наявності дефіциту уваги з гіперактивністю дитина демонструє різні розлади особистості як всередині, так і зовні. Внутрішній розлад може виникнути, наприклад, як тривалий стан тривоги (необґрунтований страх і розчарування); емоціональна нестійкість і депресія; ізоляція, відмова від інших; відразу до діяльності, байдужість.

Стратегії підтримки дітей із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю (СДУГ) в освітньому середовищі.

Навчальний процес

- ✓ Початок діяльності з завдання або стимулу, який приверне увагу. Залучення і утримання уваги вербальними і невербальними елементами (жести, міміка, тон голосу).
- ✓ Надання додаткового часу для виконання конкретних завдань.

- ✓ Адаптація часу, виділеного на виконання завдання або тесту. Наприклад: індивідуалізація часу, відведеного на здійснення діяльності; встановлення різних ритмів (зростання або зменшення ритму) для деяких учнів.
- ✓ Використання коротких перерв під час уроку.
- ✓ Недопускати різких переходів від одного виду діяльності до іншого.
- ✓ Визначення способів підтримки або заохочення і похвали сильних сторін дитини, особливо в позаурочний час.
- ✓ Усунення чинників, які можуть відвернути дитини під час уроку.
- ✓ Визначення заходів, які приємні для дитини, і заохочення її участі в них.

Посилання на ресурси:

1. Л.І.Прохоренко, О.О.Бабяк, І.В.Недозим, Н.І.Баташева. Бар'єри в навчанні та участі дітей з когнітивними порушеннями: особливості розвитку дітей із ЗПР, РАС, ГРДУ. *Методичний вісник*. К.:2018. С.-23
<https://lib.iitta.gov.ua/713087/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

2. Сак Т. В., Прохоренко Л. І., Соколова Г. Б., Дмитрієва М. В., Бабяк О. О., Баташева Н. І., Недозим І. В. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко»/ за ред. Л.І. Прохоренко. – 2018.– 236 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/712591/1/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%BE%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%20%D1%96%D0%B7%20%D0%97%D0%9F%D0%A0.pdf>

3. Стандартизація навчання школярів з порушеннями когнітивного розвитку: навчально-методичний посібник / О.О.Бабяк, Н.І.Баташева,

А.Л.Душка, Н.В.Недозим, О.В.Орлов, Л.І.Прохоренко // за ред. В.В.Засенко, Л.І.Прохоренко. – Київ : Наша друкарня, 2019. – 332 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/718955/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%AF%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82.pdf>

4. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О., Баташева Н.І., Душка А.Л., Недозим І.В., Омельченко І.М., Орлов О.В. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник / за ред. В.В.Засенко, Л.І.Прохоренко. –2020. – 435 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/723004/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85.pdf>

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями слуху, зокрема з кохлеарними імплантами

О.А. Вовченко, В.В. Жук, С.В. Кульбіда, В.В. Литвинова, С.В. Литовченко,
В.П. Литовченко, Г.В. Міськов, О.А. Рибак, О.М. Таранченко

Безбар'єрність передбачає перш за все дотримання принципу «універсального дизайну» (<https://bf.in.ua/components/universalnyj-dyzajn-2/>) в організації навчання, тобто створення умов, максимально зручних та сприятливих для всіх дітей, водночас, не виключає, за потреби, застосування спеціальних додаткових пристосувань. Наприклад, не готувати окремі матеріали для дитини з особливими освітніми потребами, а запланувати такі способи презентації навчальної інформації, які б включали усні пояснення, зразки, наочні інструкції, дещо скороченні схематичні приклади тощо. Навіть те, що на перший погляд здається незвичним у класі (навчанні), може стати повсякденною практикою та сприяти успішності усіх дітей. Запропоновані нами рекомендації можна впровадити у щоденну роботу, якщо до навчання залучені глухі діти та діти зі зниженим слухом.

Основні взаємопов'язані складові освітнього процесу, які потрібно враховувати при забезпеченні доступності: комунікація (спілкування, взаємодія, соціальні контакти); навчання (академічні знання, навички, уміння застосовувати знання тощо); орієнтація в оточуючому середовищі, зокрема звуковому та візуальному.

Глухі діти та діти зі зниженим слухом як основний засіб спілкування та навчання можуть використовувати словесну та (або) жестову мову. Основну мову, якою спілкується дитина, потрібно застосовувати як базову (першу) мову у навчанні. Важливе місце у навчанні, зокрема глухих дітей, належить опануванню словесним письмовим мовленням (навички читання, письма тощо).

Діти зі зниженим слухом сприймають інформацію частково *через слух* (залежно від ступеня зниження слуху, можливості компенсувати порушення

слуховими апаратами або кохлеарними імплантами) та *через зір* (важливий додатковий або основний канал отримання інформації при зниженні слуху).

Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей зі зниженим слухом та дітей з кохлеарними імплантами передбачає усунення перешкод у сприйманні звукової (акустичної) інформації шляхом поєднання наступних заходів – дублювання її засобами, що можуть сприйматися через зір (візуально), забезпечення оптимальних умов для сприймання звукової інформації (частина учнів зможуть її сприймати, але дещо спотворено, не в повному обсязі, за умови наявності наочності, відсутності зайвих шумів тощо).

Для глухих дітей та дітей зі зниженим слухом, для яких основним (або одним з основних) засобом спілкування є українська жестова мова, доступність у навчанні передбачає використання жестової мови як мови навчання поряд зі словесною (переважно письмо і читання), що зумовлює необхідність володіння вчителем жестовою мовою або використання послуг перекладача жестової мови.

Ще однією умовою безбар'єрності при зниженні слуху може бути додаткова підтримка у вивченні предметів мовного циклу, часткове (тимчасове) спрощення (зниження складності) словесних висловлювань – прості речення, пояснення незнайомих слів (зокрема за допомогою наочності), скорочення навчальних текстів та ін. Доступність також передбачає можливість презентації знань дитиною у різний спосіб, врахування труднощів в опануванні мови та мовлення.

Важливо наголосити, що зниження слуху впливає на соціалізацію, налагодження комунікації (що є не менш важливим для розвитку дитини, ніж навчання). Необхідно забезпечити відповідну підтримку, залучати до спільних видів роботи в класі, поза класом, створювати умови для самореалізації, виявлення здібностей тощо.

Спектр та ступінь труднощів дитини, напрями та обсяг підтримки залежать від багатьох чинників і є індивідуальними для кожної дитини.

Як один із сучасних ефективних засобів безбар'єрності можна розглядати кохлеарну імплантацію. Кохлеарна імплантація має вплив на соціальне функціонування людини, а саме, взаємодію з соціальним оточенням, соціальну активність, особистісну реалізованість. Із соціальної точки зору кохлеарну імплантацію розглядаємо як комплекс заходів, метою якого є створення умов для усунення бар'єрів у діяльності та участі у житті громади, орієнтування в аудіальному середовищі та комунікації у широкому мовно-культурному середовищі. Отже, кохлеарну імплантацію можна розглядати як один із засобів попередження і подолання комунікативних бар'єрів.

Детальну інформацію щодо створення безбар'єрного середовища можна дізнатися з літературних джерел, які наведено нижче.

Поради та рекомендації:

✓ достатнє освітлення для того, щоб бачити обличчя усіх, хто залучений або може бути залучений до розмови та орієнтування у загальному контексті (ситуації) спілкування; важливо бачити наочність, підписи тощо;

✓ розташування дитини у класі (забезпечити звукову і зорову доступність, зокрема, обрати місце для дитини ближче до вчителя та дошки);

✓ забезпечення можливості для дитини завжди бачити обличчя вчителя, коли він говорить (унікати ситуацій, коли вчитель говорить, відвернувшись від дитини);

✓ дотримання слухової «робочої відстані» (відстані, на якій дитина здатна сприймати акустичні сигнали);

✓ зниження рівня загального шуму та відлуння, уникнення полілогу (говорити по черзі) (мінімізувати фоновий шум від внутрішніх (робота технічних засобів, переміщення стільців, навчального обладнання тощо) та зовнішніх (з коридорів, інших класів, вулиці, ігрових майданчиків тощо) джерел);

✓ дотримання природних темпу, гучності, виразності мовлення, артикуляції (занадто гучне та/або уповільнене мовлення утруднює розуміння);

✓ широке використання наочності, схем, таблиць, макетів, піктограм, інсценування тощо (підкріплення словесної інформації наочністю); надання зразка виконання завдання;

✓ використання підписів, дублювання усної інформації у письмовій формі, використання конспектів занять, фільмів та відео із субтитрами, слайдів із текстом, який озвучується тощо;

✓ уникання тривалого монологу вчителя, занадто розгорнутих речень; використання чітких, покрокових, візуалізованих інструкцій; зниження складності (за потреби) усних повідомлень та письмових текстів, пояснення нових, незнайомих слів, абстрактних понять з опорою на наочність та досвід дитини;

✓ збільшення часу на виконання завдань; повторення матеріалу та закріплення навичок перед переходом до вивчення нового;

✓ врахування специфічного слухо-зорового сприймання мовлення (зокрема, важко записувати та одночасно слухати тощо);

✓ володіння вчителем жестовою мовою або залучення перекладача жестової мови (дотримання правил організації навчання за участі перекладача жестової мови), якщо дитина користується жестовою мовою;

✓ варіативність та множинність способів викладання навчального матеріалу вчителем, виконання завдань та презентації знань дітьми (замість усної відповіді запропонувати письмову; замість написання диктанту - інше письмове завдання, тест тощо);

✓ за потреби додаткова індивідуальна допомога у навчанні, консультування (додаткова підготовка до уроків та закріплення матеріалу після уроків з вчителем, асистентом вчителя, батьками);

✓ мотивування дитини за допомогою створення позитивної атмосфери з опорою на її досвід та інтереси, заохочення (підбадьорювати, хвалити, відмічати навіть найменші успіхи тощо).

Умови забезпечення безбар'єрності:

- ✓ вчасне виявлення порушень слуху у дитини, вчасне оптимальне слухопротезування, залучення до системи супроводу;
- ✓ забезпечення комунікації з дитиною із застосуванням різних засобів (словесна, жестова мова) залежно від індивідуальних потреб дитини та запитів батьків;
- ✓ доступність корекційно-розвиткових послуг (занять) з розвитку слухового сприймання, мовлення та ін. відповідно до рекомендацій ІРЦ;
- ✓ доступність спілкування у жестомовному середовищі, занять з вивчення української жестової мови;
- ✓ застосування сучасних підходів, методик, прийомів забезпечення доступності у навчанні, зокрема в інклюзивному класі: диференційоване викладання; множинні способи представлення навчального матеріалу та ін.
- ✓ використання технічних засобів звукопідсилення, спеціальних допоміжних засобів, комп'ютерних корекційно-розвиткових та навчальних програм;
- ✓ програмне забезпечення (у смартфонах, ноутбуках тощо), що здійснює словесно-жестовий переклад, переклад усного мовлення на писемне, титрування;
- ✓ психологічна підтримка в адаптуванні до нових умов, соціалізації, подоланні психологічних проблем (зокрема, інколи діти можуть відмовлятися носити слухові апарати, користуватися ФМ-системою або іншими допоміжними пристроями, сидіти поряд з асистентом вчителя тощо, оскільки це привертає небажану увагу);
- ✓ організація командної роботи вчителя, сурдопедагога, психолога, сурдолога та ін. фахівців, спільне планування процесу навчання;
- ✓ співпраця з батьками, допомога їм, забезпечення інформацією та навчальними матеріалами (за потреби).

Перелік навчально-методичних матеріалів щодо безбар'єрності в освітньому процесі для дітей глухих, зі зниженим слухом, з кохлеарними імплантатами.

Публікації співробітників відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка:

Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації / С.В. Литовченко, О.М. Таранченко, В.В. Жук, В.М. Шевченко, В.В. Литвинова, О.Ф. Федоренко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 321 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776>

Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник / С. Кульбіда, С. Литовченко, В. Жук, В. Литвинова. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 144 с. <https://lib.iitta.gov.ua/724437/>

Навчання дітей із порушеннями слуху: навчально-методичний посібник / С. Кульбіда, С. Литовченко, О. Таранченко О., В. Жук, О. Федоренко, В. Литвинова. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 216 с. <https://lib.iitta.gov.ua/719471/>

Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у початковій школі: навчально-методичний посібник / О.М. Таранченко, О.Ф.Федоренко. Київ, 2020. 223 с. <https://lib.iitta.gov.ua/730669/>

Путівник для педагогів та батьків дітей з особливими освітніми потребами. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка / А.А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 160 с.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 300 с.

Педагогічні технології інклюзивного навчання / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 160 с.

Жук В. Слухоорієнтовані технології розвитку словесного мовлення дітей з кохлеарними імплантатами. Особлива дитина: навчання і виховання. 2023. № 110(2). С. 129-148.

https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/141

Таранченко О.М. Соціальне інтегрування дітей з ООП: як досягти соціальної дієздатності. Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки. Вип. 9 : Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика : матеріали 9-ої Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 березня 2023 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [головред. Малишевська І. І. та ін.]. Умань: Візаві, 2023 р. 217 с. С. 178-183. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735986>

Таранченко О.М. Удосконалення педагогічного інструментарію: визначення навчальних цілей. Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру і війни: матеріали ІХ Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології, 25-26 жовтня 2023, Київ. <https://ispukr.org.ua/?p=10792>

Програми з корекційно-розвиткової роботи: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-z-korekcijno-rozvitkovoyi-roboti-dlya-ditej-z-porushennyami-sluhu>

Підручники для дітей глухих, зі зниженим слухом: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/1-klas/15-pdruchniki-dlya-osb-z-osoblimi-osvtnmi-potrebami-1-klas/>

Публікації співробітників відділу української жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України:

Адамюк Н.Б. Етичні стандарти кооперації студентів з порушеннями слуху та перекладачів жестової мови в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. №2(21), С. 173-176. <https://lib.iitta.gov.ua/726184/>

Адамюк Н.Б. Особливості забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. №36. С. 102-105.

Виховна робота осіб з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи: навчально-методичний посібник / А. О. Коломоєць, Л. М. Луценко, С. В. Кульбіда, О. В. Спіцина. Київ: Симоненко О. І., 2022. 134 с.

Досвід дистанційного навчання учнів з порушеннями слуху (організаційно-ресурсне забезпечення в умовах воєнного стану): збірка тез Всеукраїнського науково-практичного семінару в рамках Фестивалю тижня науки (м. Кривий Ріг, 20 травня 2022 року). Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, відділ навчання жестової мови. Київ: «ФОП Симоненко О.І.», 2022. 124 с. <https://lib.iitta.gov.ua/732008>

Коломоєць А.О., Луценко Л.М., Кульбіда С.В. Виховне гуманістичне середовище закладу освіти в сучасних умовах. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: науково-методичний збірник*. 2022. Вип. 21. С.58-73.

<https://doi.org/10.33189/epsn.v1i21.212>

<https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/212/194>

Кульбіда С.В. Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів: монографія. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, відділ навчання жестової мови. Київ: Інтерсервіс, 2021. 200 с. <https://doi.org/10.33189/isp21.01>. https://ispukr.org.ua/articles/doi/Svitlana%20Kulbida_Peculiarities%20of%20communicative%20activity%20of%20deaf%20students.pdf

Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б., Замша А.В., Зборовська Н.А., Іванюшева Н.В., Лещенко Л.М. *Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху*. Київ: УТОГ, 2011. <https://lib.iitta.gov.ua/9292/>

Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б., Іванюшева Н.В. Українська жестова мова: жести́вник. Київ: Педагогічна думка, 2012. <https://lib.iitta.gov.ua/732036/>

Кульбіда С.В. Соціокультурний дискурс української жестової мови в умовах сьогодення: монографія. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023.

Кульбіда С.В., Адамюк Н.Б., Горова О.В., Замша А.В. Комунікативна доступність освітнього середовища для осіб із порушеннями слуху в умовах

сучасних викликів: навчально-методичний посібник. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023.

Малинович Л.М., Адамюк Н.Б. Технології забезпечення комунікативної доступності освітнього середовища для осіб із порушеннями слуху: методичні рекомендації. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2023.

Міськов Г.В. Освітні потреби глухих здобувачів як соціокультурні детермінанти потреб. *Збірка тез матеріалів ІХ Міжнародного конгресу «Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру та війни» 25-26 жовтня 2023 року*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. С.354-356. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738579>

Підручники для глухих і зі зниженим слухом. 2 клас. Режим доступу <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/2-klas/17-pdruchniki-dlya-osb-z-osoblimi-osvtvni-potrebami/>

Підручники для глухих і зі зниженим слухом. 3 клас. Режим доступу <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/3-klas/17-pdruchniki-dlya-osb-z-osoblivimi-osvtvni-potrebami-3-klas/>

Підручники для глухих і зі зниженим слухом. 4 клас. Режим доступу <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/4-klas/17-pdruchniki-dlya-osb-z-osoblivimi-osvtvni-potrebami-4-klas/>

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями зору

К.С. Довгопола, О.М. Легкий

Порушення зору створюють значні перешкоди в орієнтуванні у просторі – на території освітнього закладу, будівлі, побутових приміщеннях, а також у межах навчального середовища.

Для забезпечення орієнтування в будівлі та безпечного переміщення школярів з порушеннями зору повинні бути обладнані відповідні *тактильні орієнтири*:

- ✓ направляючі поручні в коридорах та рельєфні позначення на дверях до навчальних та інших приміщень;
- ✓ схеми приміщень з рельєфним текстом, зображенням або надписами шрифтом Брайля; рельєфні плани на сходових майданчиках та у вестибюлі;
- ✓ тактильне покриття підлоги перед перешкодами та місцями зміни напрямку руху (підйомами, сходами, поворотами коридорів тощо);
- ✓ небезпечні для учнів з глибокими порушеннями зору місця (наприклад, сходи, дерева біля освітнього закладу та ін.) повинні мати огорожі, що забезпечують їх повну безпеку.
- ✓ у туалетах та душових кабінах у спортивній роздягальні вентиляції для гарячої та холодної води мають бути різної форми.

Також необхідно створити зручне для орієнтації учнів з порушенням зору середовище у шкільній їдальні.

Водночас важливо підтримувати вміння дітей пересуватися та орієнтуватися у класі та школі самостійно. Необхідні тренування та підтримка таких навичок.

Звукові орієнтири. Необхідно використовувати звукові маячки на входах, в будівлі школи, ліфтових кабінах та побутових приміщеннях.

Візуальні орієнтири - використання яскравих кольорових умовних позначень, пофарбованих яскравими кольорами огорожі, вказівники, надписи і

підсвічування в затемнених місцях (наприклад, в шафах для книг і посібників, в шафах для одягу та ін.).

Перша і остання сходинки кожного сходового підйому повинні бути пофарбовані в контрастні кольори для візуального попередження дітей зі зниженим зором.

Контрастне маркування (контрастні позначення на дверях, контрастні смуги на сходах та ін.) дозволяє учням з порушенням зору отримувати інформацію про наявність перешкод.

Також необхідно організувати *спеціальні робочі (навчальні) місця* для школярів із порушенням зору для забезпечення безпеки та комфортності навчальної роботи. Їх облаштування спрямовано на усунення надмірних фізичних, динамічних, статичних, сенсорних, емоційних та інтелектуальних навантажень і повинно унеможлиблювати погіршення здоров'я або травматизм учнів з порушенням зору.

Робоче (навчальне) місце має бути забезпечене додатковим індивідуальним джерелом світла (відповідно до рекомендацій лікаря-офтальмолога). Шкільну парту рекомендується зафіксувати та забезпечити обмежувальними бортиками, що забезпечить стабільність робочої зони (за рекомендацією тифлопедагога).

У приміщенні класу (спеціального кабінету) необхідно передбачити місця для зберігання брайлівських книг, зошитів, індивідуальних тифлотехнічних та оптичних засобів, а також дидактичних матеріалів, виконаних рельєфно-крапковим шрифтом.

Ці та низка інших спеціальних заходів дозволяють учням з порушеннями зору вільно орієнтуватися, пересуватися, навчатися та брати участь у житті освітнього закладу.

Забезпечення для учнів з порушенням зору безбар'єрного освітнього та інформаційного середовища можливе завдяки ряду *спеціальних засобів*, до яких належать такі.

1. Наявність та використання учнями з порушеннями зору наступних засобів корекції та компенсації пізнавальних можливостей:

✓ оптичні пристосування та тифлоприлади (лупи - ручні, опорні, стаціонарні; окуляри - мікроскопічні, телескопічні, гіперокулярні; монокуляри та бінокляри; проекційні збільшуючі апарати - епі- та діапроектори;

✓ рельєфно-графічні та друковані (зі збільшеним шрифтом) підручники та навчальні посібники, а також спеціальні підставки для книг;

✓ рельєфно-наочні посібники, об'ємні або рельєфні макети та моделі;

✓ грифелі та прилади для ручного письма по Брайлю, плоского письма та рельєфного малювання;

✓ спеціальні друкарські машинки та ін.

2. Наявність та використання учнями з порушеннями зору наступних інформаційно-комунікаційних засобів:

✓ скануючий пристрій;

✓ персональний мультимедійний комп'ютер (з програмою екранного збільшення та читання);

✓ Брайлівський дисплей;

✓ принтери для друку тексту у плоскодрукованому вигляді та за шрифтом Брайля;

✓ синтезатор мовлення;

✓ бібліотека відповідних комп'ютерних програм;

✓ засоби для користування аудіокнигами та ін.

Зміст підручників та навчальних посібників для учнів з порушенням зору загалом не відрізняється від змісту таких же посібників для учнів з нормальним зором. Однак у оформленні цих підручників та навчальних посібників є певна специфіка.

Тексти в підручниках для учнів з глибокими порушеннями зору мають бути надруковані рельєфно-крапковим шрифтом Брайля та містити рельєфні малюнки, креслення та схеми. Для учнів, що мають залишковий зір, необхідні підручники, що поєднують рельєфний та кольоровий друк.

У підручниках для школярів зі зниженим зором використовується збільшений плоскодрукований шрифт і адаптовані кольорові ілюстрації (зменшення кількості дрібних деталей та чітке виділення контурів зображень).

Вагоме місце в освітньому процесі займає також застосування сучасних спеціальних *технічних засобів*. Особливе місце серед них займає комп'ютер, завдяки якому учень з порушенням зору отримує широкий доступ до навчальної та соціально-культурної інформації, а також до міжособистісної комунікації - навчально-пізнавальної та індивідуально-особистісної.

Для вивчення дисциплін гуманітарного циклу потрібна наявність:

- ✓ аудіокниг, озвучених уроків та аудіопідручників, записаних на цифрові носії;

- ✓ тифлоплеєр з функцією диктофона для відтворення;

- ✓ портативного пристрою для читання.

Крім того, мають бути передбачені:

- ✓ обладнання приміщень спеціальними шкільними меблями відповідно до вікових та фізичних можливостей учнів;

- ✓ застосування призначених офтальмологом засобів корекції зору;

- ✓ підвищення норм освітленості в приміщеннях, що дозволяє регулювати природне освітлення.

Для занять фізичною культурою також потрібне спеціалізоване спортивне обладнання:

- ✓ спеціальні тренажери та інвентар;

- ✓ бігові доріжки;

- ✓ велосипеди-тренажери та ін.

Особливості роботи педагогів з такою дитиною:

- ✓ в організації робочого місця, обсягу матеріалу, наочності й методів навчання необхідно враховувати конкретний зоровий діагноз, наприклад, короткозору дитину слід посадити ближче до дошки, а далекозору – подалі;

- ✓ якщо вчитель показує завдання на дошці, то він має переконатись, що дитина все бачить;

- ✓ мовлення вчителя має бути чітким, виразним, зрозумілим; вчитель має вголос коментувати всі свої дії (малювання, показ, письмо та ін.);
- ✓ з метою участі учнів з порушеннями зору у фронтальній роботі класу для них необхідно підготувати індивідуальний роздатковий дидактичний матеріал, наприклад, картки, таблиці, схеми;
- ✓ не перебільшувати обсяг домашніх завдань, щоб не перевантажувати зір.

В освітньому процесі, насамперед, дотримуються режиму дозованого зорового навантаження під час навчання письму і читанню, роботі з наочним матеріалом, перегляду відеоінформації тощо.

Літ.: 1. Костенко Т.М., Кобильченко В.В., Довгопола К.С. Особистісно-орієнтовані технології навчання дітей з порушеннями зору в загальноосвітньому просторі . ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, 2020. – 280 с. [Електронний ресурс] <https://lib.iitta.gov.ua/722339/>

2. Костенко Т.М., Гудим І.М., Легкий О.М., Кондратенко, С.В. (2019) Особливості стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями зору. ФОП «Симоненко О.І.», м. Київ, 2019. – 180 с.

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

О.В. Чеботарьова

Визначення поняття «порушення інтелектуального розвитку»

Порушення інтелектуального розвитку (ПІР) – це системне порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження кори головного мозку, що має непрогресуючий характер. ПІР у дітей, залежно від інтенсивності ураження кори головного мозку, можуть виявлятися різними якісними характеристиками прояву: від легкого ступеня до помірною, важкого та глибокого ступенів. Ступінь прояву інтелектуальних порушень відбивається на особливостях психофізичного розвитку дитини.

Незважаючи на труднощі формування уявлень і набуття знань та навичок, за умови організованого корекційно-розвивального навчання та використання спеціальних методів, прийомів та засобів діти з ПІР мають можливості для розвитку та навчання.

Особливі освітні потреби дітей з ПІР, освітні бар'єри та труднощі успішного функціонування (навчання/взаємодії) в закладі освіти

Особливі освітні потреби дітей із ПІР обумовлені специфікою порушень пізнавальної діяльності та психічного розвитку, що визначає особливу логіку організації освітнього процесу й корекційно-розвивальних послуг та відображено у структурі й змісті освіти:

- ✓ потреба в особливій організації освітнього середовища, що характеризується доступністю змісту та предметно-практичним характером навчання;
- ✓ потреба у використанні спеціальних методів, прийомів та засобів навчання (у тому числі допоміжних та альтернативних засобів комунікації);
- ✓ потреба в цілеспрямованому навчанні прийомів навчальної діяльності (розуміння інструкції, аналіз способу виконання завдання, виконання за зразком та допомогою, самоконтроль діяльності);

- ✓ потреба в корекції та розвитку психічних процесів;
- ✓ потреба у формуванні знань і умінь, що сприяють соціальній адаптації;
- ✓ потреба в засвоєнні морально-етичних норм поведінки, оволодінні практичними навичками спілкування з іншими людьми;
- ✓ потреба у трудовій та професійній підготовці;
- ✓ потреба у створенні психологічно комфортного середовища: атмосфера прийняття в класі, ситуація успіху на уроці або під час іншої діяльності.

Означені особливі освітні потреби обумовлені особливостями психофізичного розвитку дітей з ППР та можуть проявлятися по-різному. Отже, важливо застосовувати різноманітні форми організації навчання, що в подальшому сприятиме успішності соціальної адаптації учнів.

Освітні труднощі в учнів з ППР спричинені певними особливостями функціонування пізнавальної діяльності.

Зниження пізнавальної активності, що обумовлено уповільненням темпу психічних процесів, позначається на процесі опанування життєво необхідних знань та навичок. Знання учнів про довкілля є неповними і зазвичай спотвореними, а їхній життєвий досвід украй бідний. Діти з ППР мають виражені труднощі у сприйманні навколишнього середовища: не досліджують предметів, не виявляють зацікавленості і не ставлять запитання дорослим.

Учні мають труднощі у процесі запам'ятовування навчального матеріалу. Точність і міцність запам'ятовування як наочного, так і вербального матеріалу доволі низька. Дітям складно використовувати вже засвоєні знання у нових умовах. Також труднощі виявляються у процесі спілкування з дорослим та однолітками. Мовлення вирізняється збідненістю як пасивного, так і активного словника. Дітям складно підпорядкувати свою поведінку вимогам, які висувають батьки, вчителі, дитячий колектив. Їм властиві безініціативність, відсутність мотивації як у навчальній, так і в ігровій та трудовій діяльності.

Учні мають стійкі, виражені труднощі в опануванні програмового матеріалу з мови, читання, математики, ознайомлення з навколишнім тощо; не цікавляться і не ставлять запитань дорослим стосовно процесів та явищ у природі та соціумі. Освітні труднощі можуть мати різний ступінь прояву в залежності від інтелектуальних можливостей учнів та створюють певні бар'єри для успішного навчання та соціальної адаптації дітей в закладі освіти.

Шляхи подолання освітніх труднощів (підтримка)

Для успішної реалізації освітніх завдань на основі забезпечення індивідуального підходу до учнів з ППР мають бути створені певні умови.

Урахування особливостей пізнавального розвитку дітей. Необхідно пам'ятати, що учні з ППР мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко і правильно реагувати та обробляти інформацію з навколишнього середовища. Через це важливим є застосування необхідної підтримки і допомоги таким дітям, враховуючи максимально їхні інтелектуальні можливості.

Урахування конкретної ситуації впливу. Для встановлення особистого емоційного контакту вчителю дуже важливо використовувати невербальні засоби мови: жести, міміку, виразність мовлення, погляд, але робити це треба обережно. Важливо враховувати обставини, які зумовили вчинок учня. Неадекватна поведінка дитини може бути спричинена загостренням хвороби, втому, конфліктними емоційними переживаннями.

Індивідуальний підхід до оцінювання. Учні з ППР важко адаптуються до умов шкільного навчання. Вони відчувають труднощі під час засвоєння правил шкільного життя, неточно розуміють настанови вчителя, тому досить часто їхня поведінка оцінюється негативно. Позитивну ж поведінку дітей учителі сприймають часто як належне і ніяк не оцінюють. Найменші успіхи учня в навчанні, прояви старанності заслуговують на заохочення.

Забезпечення доброзичливого клімату у колективі. Психічний розвиток дитини з ППР значною мірою залежить від того, як вона буде сприйнята найближчим оточенням. Створення доброзичливого психологічного клімату в

колективі, формування в дітей прагнення допомогти один одному, підтримати – усе це позитивно позначиться на ефективності педагогічної роботи та реалізації принципу індивідуального підходу.

Індивідуалізація завдань. Залежно від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, що їх викликає в нього навчальна діяльність, слід пропонувати завдання у різній формі, а саме:

✓ за несформованості фонематичного сприймання (у початкових класах) замість диктанту можна використовувати списування тексту;

✓ за виявлення труднощів під час письма за зразком (у період оволодіння грамотою) можна пропонувати письмо за контуром чи опорними крапками у зошитах;

✓ за наявності труднощів із запам'ятовуванням словесної інструкції можна використовувати наочну: таблиці, умовні позначення тощо;

✓ за неможливості зрозуміти хід виконання задачі слід показати аналогічну, розв'язану раніше або запропонувати виконати її практично.

Провідним завданням має бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи.

Досить важливо, працюючи з такими дітьми, звертати увагу на проблеми у навчанні, бо від їх подолання залежатиме успішність у подальшому навчанні та соціалізації.

Література:

1. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник /авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, С. Трикоз, І. Сухіна, Н. Ярмола. За наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. – К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 450 с. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/718292/>

2. Чеботарьова О. В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2020.

128 с. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpratsivnykiv-ospotreby/Uchni-poc>

3. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник /авт.: Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Трикоз С. В., Сухіна І.В – К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. – 120 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/722281>

4. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С.Трикоз. За заг. ред. О. Чеботарьової – К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/721765>

5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку / навч.-метод. посіб. / Чеботарьова О. В., Трикоз С. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Королько Н. І., Дмитрієва І. В., Остапенко Л. І., Тарновська Л. І., Гломозда І. В., Чухліб О. А., Стрілець Л. В. – К., ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 90. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/721883/>

6. Чеботарьова О.В. Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. Особлива дитина: навчання та виховання. 2022. №3. С. 40-51. <https://lib.iitta.gov.ua/732610/>
<https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.113>

7. [Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, авт. Чеботарьова О. В. та ін. https://lib.iitta.gov.ua/733317](https://lib.iitta.gov.ua/733317)

8. [Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для 5-9 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з](https://lib.iitta.gov.ua/733317)

[порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, авт. Блеч Г. О. та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733315>](https://lib.iitta.gov.ua/733315)

9. [Програма з корекційно-розвиткової роботи «Ритміка» для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, авт. Гладченко І. В. та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733312>](https://lib.iitta.gov.ua/733312)

10. [Програма з корекційно-розвиткової роботи «Лікувальна фізична культура» для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, авт. Бобренко І. В. <https://lib.iitta.gov.ua/733127>](https://lib.iitta.gov.ua/733127)

11. Модельна навчальна програма «Формування елементарних математичних уявлень» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732295>

12. Модельна навчальна програма «Предметно-практичне навчання» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732296>

13. Модельна навчальна програма «Формування навичок читання та письма» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732305>

14. Модельна навчальна програма «Формування навичок читання та письма» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732303>

15. Модельна навчальна програма «Розвиток художньо-естетичних навичок» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732301>

16. Модельна навчальна програма «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732298>

17. Модельна навчальна програма «Адаптивна фізична культура» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732299>

18. Модельна навчальна програма «Я досліджую світ» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732300>

19. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Психосоціальний розвиток» для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. <https://lib.iitta.gov.ua/732304>

20. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Азбука творчості» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Чеботарьова О. В.) <https://lib.iitta.gov.ua/711426/>

21. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Цікавий світ Монтесорі» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Чеботарьова О. В.) <http://lib.iitta.gov.ua/711435/>

22. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток психомоторики та сенсорних процесів» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Трикоз С.В.) <http://lib.iitta.gov.ua/711572/>

23. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Барабанотерапія» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Гладченко І.В.) <http://lib.iitta.gov.ua/711512/>

24. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Театральна логоритміка» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (Гладченко І.В.)
<http://lib.iitta.gov.ua/711460/>

Безбар'єрне освітнє середовище для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату

І.В. Гладченко, О.В. Чеботарьова

Особливості порушень опорно-рухового апарату в учнів

Порушення опорно-рухового апарату (ПОРА) – це збірне поняття, яке охоплює рухові розлади, які впливають на здатність особи керувати рухами свого тіла та різняться за причинами виникнення і характером прояву.

В залежності від природи виникнення, порушення опорно-рухового апарату у дітей умовно можна розподілити на такі групи:

- ✓ порушення моторної сфери внаслідок захворювань нервової системи (дитячий церебральний параліч, поліомієліт);
- ✓ вроджені порушення опорно-рухового апарату (зокрема, вроджені деформації стоп, аномалії розвитку хребта, недорозвиток кінцівок та ін.);
- ✓ набуті захворювання й травми опорно-рухового апарату (травматичні ушкодження спинного мозку, головного мозку, кінцівок та ін.);
- ✓ порушення опорно-рухового апарату спадкової етіології з прогресуючими м'язовими атрофіями.

Найчисельнішу групу серед осіб з ПОРА становлять *діти з церебральним паралічем*. За ступенем тяжкості порушень рухових функцій і за ступенем сформованості рухових навичок у дітей виділяють рухові порушення тяжкого, середнього та легкого ступеня.

Особливі освітні потреби дітей з ПОРА, освітні бар'єри та труднощі успішного функціонування в закладі освіти

Особливі освітні потреби дітей із ПОРА обумовлені специфікою порушень рухової сфери та психічного розвитку, що визначає особливу логіку організації освітнього процесу й корекційно-розвивальних послуг та відображено у структурі й змісті освіти:

- ✓ потреба у діяльності з урахуванням медичних рекомендацій (дотримання ортопедичного режиму);

- ✓ потреба в особливій організації освітнього середовища, що характеризується доступністю освітніх та корекційно-розвивальних заходів;
- ✓ потреба у використанні спеціальних методів, прийомів та засобів підтримки (у тому числі спеціалізованих комп'ютерних і асистивних технологій), що забезпечують реалізацію «обхідних шляхів» навчання;
- ✓ потреба у наданні послуг асистентів вчителя та дитини;
- ✓ потреба в адресній допомозі щодо корекції рухових, мовленнєвих, пізнавальних та соціально-особистісних порушень;
- ✓ потреба в індивідуалізації освітнього процесу з урахуванням структури рухового порушення та варіативності проявів.

На всіх етапах освіти дітей із ПОРА має бути належним чином забезпечено командну взаємодію всіх фахівців, які здійснюють психолого-педагогічне вивчення, супровід, підтримку, беруть участь у розробці ІПР, її реалізації та, за необхідності, коригування.

Освітні труднощі у дітей з ПОРА спричинені певними особливостями функціонування рухової сфери, які можуть бути притаманні дитині як окремо, так і в різних поєднаннях. Учні мають різний рівень мобільності. Вони можуть ходити самостійно, тоді як інші послуговуються допоміжними засобами пересування (наприклад, ходунки або крісло колісне). Деякі учні також можуть мати проблеми з контролем своїх м'язових рухів, що може вплинути на їхню координацію та результативність (правильність) виконання письмових завдань на уроках української мови, математики та ін.

При ДЦП часто спостерігається порушення мовлення у вигляді дизартрії (порушується звуковимова, мелодичність, інтонація мовлення, темп та ритмічність, утруднюється дихання при розмові). Учням може бути складно спілкуватися на основі вербального мовлення (говорити), опанувати навички читання. Отже, різноманітність проявів рухових порушень обумовлює багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що охоплює рухову, сенсомоторну, мовленнєву, особистісну сфери розвитку.

Тому кожна дитина, яка має рухові порушення, потребує ретельного вивчення її фізичного та психічного розвитку, визначення відповідних корекційно-розвивальних заходів у спеціально організованому освітньому середовищі. Це реалізується на основі використання гнучкого корекційно-розвивального забезпечення в освітніх навчальних закладах.

Шляхи подолання освітніх труднощів (підтримка)

Урахування сильних сторін дітей з ПОРА. Більшість учнів матимуть сформовані типові мовленнєві та мисленнєві навички та можуть навчатися, як будь-яка інша дитина (але з додатковим коригуванням задля допомоги з руховими труднощами). Вони здатні керувати власною поведінкою, контролювати власний емоційний стан, можуть бути активними й успішними щодо розв'язання завдань та проблемних ситуацій в соціально-освітньому середовищі за умови урахування їхніх пізнавальних можливостей та відпрацювання соціально-адаптивних навичок і вмінь.

Варіативність стилів освітньої взаємодії. Необхідно зосередитися на тому, що учні можуть зробити. Визначити їхні потреби, сильні сторони, уподобання, позитивні зусилля та заохочувати. Ваше ставлення має значення та може сприяти підвищенню активності учня стосовно участі в освітньому процесі (навчанні).

Використання різних способи спілкування. Окрім вербального супроводу та інструктажу, може допомогти використання візуальних інструкцій та метод практичної демонстрації. Наприклад, продемонструйте завдання, попросіть учня продемонструвати, або використовуйте візуальні розклади чи плакати, щоб окреслити або змодельювати завдання.

Збільшення часу для засвоєння навичок Деяким учням може знадобитися більше часу, щоб опрацювати та засвоїти нові навички навчальної діяльності в класі. Може бути корисним розбивання навчальних завдань, під час яких формуються поняття про ті чи інші явища або процеси, способи діяльності, на менші складові, які легше сприймати, але слід вивчати у певній послідовності.

Підбір допоміжних пристроїв. Деякі діти з ПОРА можуть мати допоміжні пристрої, якими вони послуговуються задля покращення спілкування або соціальної участі. Наприклад, використовувати адаптовану клавіатуру, щоб мати змогу писати. Необхідно використовувати технології, які найкраще співвідносяться з освітніми цілями, завданнями та потребами учнів.

Урахування тривалості перебування учня у певному статичному положенні (сидіти, стояти). Деяким учням може знадобитися додаткова допомога, щоб підтримувати свою поставу. Це може попередити втому та виникнення больового симптому. Відтак можуть знадобитися крісла-мішки або подушки. Необхідно подбати про забезпечення оптимальних умов (місце, поза для сидіння тощо).

Забезпечення мобільності фізичного простору для руху. Необхідно забезпечити фізичний простір та переконатися, що траєкторія пересування для учня доступна та без бар'єрів. Це може означати певну перевірку (чи доріжки у класі достатньо широкі, щоб учень міг легко пройти, і чи немає на підлозі незакріплених предметів тощо).

Мотивування та зворотний зв'язок. Створювати та підтримувати ситуацію успіху. Підтримувати, позитивно схвалювати, за необхідності виправляти, допомагати, коли учень припускає неточності, помиляється в процесі виконання завдань. Зменшувати допомогу поступово, залежно від рівня сформованості навички, здібностей (компетенцій).

Навчання учня з ПОРА має бути поєднаним із оздоровленням і лікуванням, комплексним корекційно-реабілітаційним супроводом.

Література:

1. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку /навчально-методичний посібник / Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Мякушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В. За наук. ред. О.В. Чеботарьової, О.І. Мякушко. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с. <https://lib.iitta.gov.ua/725704/>

2. Чеботарьова О.В. Корекційно-реабілітаційний супровід молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату. *Особлива дитина: навчання та виховання*. 2013. № 3. 16-21. <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-41690584>
3. Чеботарьова О.В. Сучасні підходи до трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 4 (84). С. 56–64. <https://lib.iitta.gov.ua/716684/1/>
4. Чеботарьова, О.В., Гладченко, І.В. (2017). Багатоаспектність корекційно-розвивальної роботи в освітніх закладах для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 1 (81). С. 21-30. <https://lib.iitta.gov.ua/713060/>
5. Чеботарьова О.В. Теорія і практика трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту [Текст]: Монографія. Київ: Симоненко О.І., 2020. 344 с. <https://lib.iitta.gov.ua/731147/1>
6. Чеботарьова, О. В. (2018) Комплект програм з корекційно-розвиткової роботи («Корекція розвитку», «Лікувальна фізична культура») для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (загальна пояснювальна записка) <https://lib.iitta.gov.ua/711562/>
7. Чеботарьова О. В. «Корекція розвитку» (базова) [Електронний ресурс] / О. В. Чеботарьова, Н. А. Іоганова // Програми з корекційно-розвиткової роботи для 1–4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. 2018. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/711457/>
8. Чеботарьова О.В. «Корекція розвитку». (Методичні рекомендації). [Програми з корекційно-розвивальної роботи для 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. https://lib.iitta.gov.ua/706232/](https://lib.iitta.gov.ua/706232/)
9. Дишлюк, Т.Б., Чеботарьова, О. В. (2018) Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку. Світ Монтесорі» для 1-4 класів

спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату . <https://lib.iitta.gov.ua/711455/>

10. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» (базова) для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, Чеботарьова О.В. та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733318>

11. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» (базова) для 11-12 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, авт. Чеботарьова О. В., та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733319>

12. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку (арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять)» для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, авт. Чеботарьова О. В. та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733322>

13. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку (арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять)» для 11-12 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, авт. Чеботарьова О.В. та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733321>

14. Програма корекційних занять з ЛФК для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, авт. Остапенко Т.В., Авраменко Л.Ю., Свистун Г.М. <https://lib.iitta.gov.ua/733323>

15. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку (корекція емоційно-вольової сфери)» для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, авт. Єгорова Г.А. <https://lib.iitta.gov.ua/733326>

16. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку (розвиток художньо-естетичної діяльності)» для 5-10 класів спеціальних

закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, авт. Чеботарьова О. В. та ін. <https://lib.iitta.gov.ua/733324>

Ольга Олексіївна Бабяк
Ольга Анатоліївна Вовченко
Ірина Вікторівна Гладченко
Еляна Анатоліївна Данілавічюте
Катерина Станіславівна Довгопола
Валентина Володимирівна Жук
Світлана Вікторівна Кульбіда
Олег Михайлович Легкий
Віра Володимирівна Литвинова
Світлана Віталіївна Литовченко
Віталій Петрович Литовченко
Геннадій Васильович Міськов
Ольга Анатоліївна Рибак
Оксана Миколаївна Таранченко
Олена Валентинівна Чеботарьова

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В
ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ МОН УКРАЇНИ